

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Danijela Tamše

Militantno raziskovanje: metodologija transformacij?

Magistrsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Danijela Tamše

Mentor: doc. dr. Andrej Kurnik

Militantno raziskovanje: metodologija transformacij?

Magistrsko delo

Ljubljana, 2012

Dovolite mi začeti z zgodbo.

Konec septembra 2006 se je iz majhnega, četudi v slovenskem merilu velikega mesta v Ljubljano priselila novopečena študentka. Brucka, bi se reklo. V začetku oktobra je v študijske klopi sedla z nekoliko mešanimi občutki. Je to to? Bo študij kulturologije zadostil pričakovanjem? Ta, iskreno povedano, niso bila prevelika. Pa ne zato, ker bi program izgledal ali pa zvenel neprivačno. Bolj je šlo za to, da je bila vajena odra – takšnega pravega, z lesenimi deskami in vonjem po težkih žametnih zavesah. Misel na študij nečesa, kar v osnovi ne zahteva investiranja telesa, se je kljub njenemu včasih skoraj obsedenemu goltanju knjig zdel nepopoln. »Prosim, naj ne bodo moji sošolci molčeči in vase zaprti knjižni molji,« ji je švigalo skozi glavo tisti trenutek, ko je spoznala nasmejano dekle, ki je sedlo poleg nje. »Živjo, moje ime je N.« Dober začetek. Kava? Kava.

Nekaj mesecev kasneje se je po naključju udeležila neke okrogle mize na fakulteti. Do takrat je bil zemljevid prostora, v katerem je v povprečju preživela večje število ur kot njeni kolegi, že dodobra izrisan: razen skrivnostne lokacije predavalnic številka osem in devet, ki jih je odkrila šele konec drugega letnika, je bilo vse na svojem mestu. Študij se je pokazal za tako dobrega, kolikor je v prvem letniku ob kopici temeljnih predmetov sploh lahko; reševali so ga programski predmeti in profesorji. Ker ji je vse skupaj še vedno puščalo dovolj časa, se je, poleg neizogibnih oblik studentskega druženja, občasno udeleževala okroglih miz, predavanj, filmskih in literatnih večerov. In tako je pristala na omenjenem dogodku, ki je bil namenjen vprašanju univerze in njene prihodnosti. Kaj se bo zgodilo s težnjami po privatizaciji? Ali dobiva izobraževanje na visokošolski ravni dovolj pozornosti? Pridi jutri takrat in takrat tja in tja. Bom.

Tako so se začeli prvi nerodni koraki, ki so počasi postajali suverenejši, danes pa si drznejšo o militantnosti celo pisati. Tistega leta ni bila sprejeta novela zakona o visokem šolstvu in domišljali smo si, da deloma tudi zaradi naše nadležnosti; politikom pač dobra dva meseca nismo dali miru. Čudovit občutek investiranja telesa se je vrnil.

In se poglobil z prvo izkušnjo demonstracije z več kot dvesto ljudmi, ki je na koncu doživela zasedbo dela ceste.

Po majhnem protestu pred nekim ljubljanskim barom, iz katerega sta bili pospremljeni dve dekleti, ker to »ni takšne vrste prostor«, smo imeli sestanek. Njegova vsebina je ubežala spominu, ki pa ni pozabil vabila, ki je prišlo po sestanku. Pridi takrat in takrat tja in tja. Bom.

Ni res, da sem še vedno tam. Prostor je mogoče res ostal na enakem mestu, a to je edina stalnica v militantnem postajanju, ki počasi vstopa v šolska leta.

Del tega postajanja je našlo prostor v besedilu, ki ga imaš pred sabo in ki bi brez tistega vabila bilo bržkone povsem drugačno.

Na radost.

Militantno raziskovanje: metodologija transformacij?

Militantno raziskovanje je metodologija, ki že desetletja pomembno zaznamuje gibanja in s tem politične, družbene in kulturne transformacije, ki jih ta dosega. Je metodologija, katere izhodišča so neposredno politična, zato je v akademskem prostoru praviloma spregledana. Ker je vedno vpeta v kontekste, jo moramo tudi preučevati skupaj z njimi. V magistrskem delu tako tematiziramo metodologijo skozi analizo sodobnih proizvodnih procesov. Poglavitna lastnost današnjega produkcijskega procesa je njegovo izkoriščanje čiste potencialnosti, kar rezultira v biopolitični produkciji. Ta je zaznamovana z vplivanji posameznikov drug na drugega, da pa bi ta vplivanja imela potencial transformacije, morajo biti aktivna in radostna. Nomadska metodologija militantnega raziskovanja je ravno to: organiziranje potencialnosti, produkcija uporniških subjektivitet transformacij. V magistrskem delu obravnavamo dva lokalno usidrana primera militantnega raziskovanja, in sicer v gibanjih Nevidni delavci sveta in #15o, in skozi to poskušamo razumeti, kako je militantno raziskovanje proizvajalo vedenje ter vplivalo na družbene transformacije oziroma kako gradi potencial za njih.

Ključne besede: militantno raziskovanje, transformacije, biopolitična produkcija, srečanja, *potencia*, Nevidni delavci sveta, #15o.

Militant research: methodology of transformations?

For decades, the methodology of militant research has been an important factor in various movements and with that in political, social and cultural transformation, proper to these movements. Militant research consists of an inherently political method and is therefore often neglected in the framework of contemporary academia. Being always entangled in specific contexts, it can only be thought in conjuncture with these contexts. That is why the master thesis puts emphasis on the analysis of the process of production. The key feature of contemporary production process is exploitation of the pure potentiality which results in a biopolitical mode of production. This type of production consists of a certain mutual affection of individuals that can carry transformative potential only when it is active and joyful. Nomadic methodology of militant research is precisely this: an organization of potentiality, a production of the subjectivities of transformation. Master thesis studies two local examples of militant research, i.e. the movements of Invisible Workers of the World and #15o, which enable us to understand how militant research produces knowledge and affects social transformation or build up the potential for it.

Key words: Militant Research, Transformations, Biopolitical Production, Encounters, *potencia*, Invisible Workers of the World, #15o.

KAZALO

1 UVOD	7
1.1 Nekaj o izhodiščih	7
1.2 Raziskovalno vprašanje in sestava naloge	8
1.3 Mlilitantno ali aktivistično?	9
2 ČAROBEN SVET PRODUKTIVNOSTI	10
3 OD BIOPOLITIČNE PRODUKCIJE DO NOMADSTVA	15
4 KAKO MISLITI MILITANTNO RAZISKAVO IN NJENO TRANSFORMATIVNOST?	21
4.1 Militantno in akcijsko raziskovanje	22
5 MILITANTNO RAZISKOVANJE SKOZI PRIMERE	27
5.1 Kako so Nevidni delavci sveta zarisali novo kartografijo	28
5.2 Nekaj o začetku, nadaljevanju in delovanju gibanja #15o	33
5.2.1 Demokracija direktne akcije	36
5.2.2 Prekernost: »Proti prekernosti, za skupno blaginjo« in »Prekerni osir«	40
5.2.3 Vloga socialnega dela in dezinstucionalizacija: »Direktno socialno delo«	43
6 SKLEP	47
7 LITERATURA	48

1 UVOD

Pisati uvodno misel za pričujoče besedilo je precej nerodna reč. Ker niti slučajno ni preprosto. Res je, nobeno pisanje ni. A ob tem čutimo še posebno zadrego, saj je v besede nemogoče uloviti vse, kar bi radi povedali. To se odraža tudi v samem magistrskem delu, ki bo na trenutke morebiti delovalo nepopolno in nejasno. Tu je mesto tistega, ki si ne dovoli biti artikulirano. A vseeno.

Pričujoče delo je povzetek nekega obdobja, ki poskuša v teorijo umestiti raziskovalno in militantno delovanje. Korenini v močni želji po približevanju neke metodologije akademskemu prostoru in ubesedenju njenega pomena za politične transformacije. Militantno raziskovanje je metodologija, ki ima znotraj gibanj dolgo zgodovino in je igrala pomembno vlogo pri doseganju ciljev militantnih kolektivov podrejenih. Je globoko usidrana v politične kontekste in se ne pretvarja, da je objektivna. Zato ima tudi način, na katerega se lotevamo vprašanj, povezanih z militantnim raziskovanjem, veliko opraviti z mislijo Erica Oberheima v predgovoru k delu Paula Feyerabenda: »Metodološke norme o obstoju resnice ... so bazirane na etičnih odločitvah.« (Oberheim v Feyerabend 2011, X) Raziskovanje nikakor ni nevtralna dejavnost; je stvar odločitve o tem, kako bomo to počeli in kakšne rezultate si želimo. Kot militanti se tega močno zavedamo in zato je toliko večja odgovornost pisati o militantnem raziskovanju, ki smo ga raziskovali z militantnim raziskovanjem, katerega časa in prostora sploh ne moremo natančno določiti.

1.1 Nekaj o izhodiščih

Deleuze in Guattari, misel katerih je bila tudi eden primarnih virov pri premišljanju vloge produkcije vednosti v kontekstu te naloge, govorita o državni (kraljevski) in nomadski filozofiji, pri čemer se osredinjata na pozicijo moči, ki ju ti zasedata. Prva je filozofija oblasti, druga podrejenih. Državna (kraljevska) vednost vedno poskuša zajeti nomadsko, da bi jo lahko obvladovala, kar pa je zaradi aktivnosti in usidranosti slednje v situacije nemogoč projekt. Aktivno mišljenje pomeni kreacijo, pomeni »odkrivanje, izumljanje novih možnosti življenja.« (Deleuze 2011, 131) Da bi izumljala nove možnosti življenja, da bi odkrivala moč (kreacije), je nomadska vednost vedno utelešena, vendar njeno telo nima organov. Z drugimi besedami: izvira

»od spodaj«, iz telesa, iz želj in potreb, vendar nasprotuje organizaciji organov v organizem (=red) (Deleuze in Guattari 2004, 166–184).

Ker je militantno raziskovanje del nomadske znanosti, ga moramo, da bi ga vsaj približno razumeli, raziskovati v kontekstu trenutnih političnih transformacij, ki pa so najmočnejše povezane s transformacijami dela. Kot pokaže Virno, je poglobljena karakteristika današnjega produkcijskega načina izkoriščanje človeške narave, ki jo sam definira kot čisto potencialnost, sposobnost. Z njim se strinjata Hardt in Negri, ki pa stopita korak dlje in se vprašata, kako naj to potencialnost, ki se kaže v biopolitičnem karakterju dela, katerega primarna lastnost je produkcija subjektivitet, organiziramo tako, da bo postala gradnik transformacij.

1.2 Raziskovalno vprašanje in sestava naloge

Pri pisanju nas je vodilo sledeče raziskovalno vprašanje: kako razumeti metodologijo militantnega raziskovanja v kontekstu sprememb v sodobnih produkcijskih načinih in s tem tudi transformativen potencial same metodologije? Nanj smo poskušali odgovoriti skozi tri dele naloge.

V prvem delu naloge premišljamo možnosti doseganja političnih transformacij. To počnemo skozi dela Paola Virna ter tandemov Michaela Hardta in Antonia Negrija ter Gillesa Deleuza in Félixu Guattarija. Njihovi koncepti potencialnosti, biopolitične produkcije, ljubezni, radostnih srečanj in nomadskosti nam služijo kot vir za analizo sodobnih produkcijskih načinov.

S tem pripravljamo teren za mišljenje militantnega raziskovanja, ki se ga lotevamo v drugem delu naloge. Osnovna teza namreč je, da je militantno raziskovanje organizirajoče samo in kot tako neločljivo povezano s procesi sprememb v organizaciji sodobnega produkcijskega načina. Primarna naloga militantnega raziskovanja je tako skozi organizacijo radostnih srečanj poskrbeti za produkcijo uporniških subjektivitet, ki so usidrane v biopolitično produkcijo.

Ker je militantno raziskovanje situacijsko (Houdren in Touza 2005, 2011), v tretjem delu naloge popisujemo in analiziramo izkušnje militantnega raziskovanja v lokalnem

okolju, pri čemer se lotevamo dveh primerov: militantne raziskave Nevidnih delavcev sveta ter militantnega raziskovanja znotraj gibanja #150, močno povezanim s konceptom demokracije direktne akcije, ki ga je izumilo gibanje.

1.3 Mlilitantno ali aktivistično?

Preden preidemo na besedilo pa le še terminološka opomba. Skozi ves tekst uporabljamo termina *militantno* in *militant*, pri čemer mislimo *aktivistično* in *aktivist*. Za rabo prvega para smo se odločili, da bi bila jasna distinkcija med dvema vrstama raziskovanja, in sicer med akcijskim in aktivističnim/militantnim. Nemalo avtorjev, ki piše o akcijskem raziskovanju namreč uporablja termin aktivistično, s čimer doda h kompleksnosti samega pojava. Čeprav pri nas par militantno/militant ni v pogosti rabi, pa se znotraj militantnih krogov uporablja kot sinonim za aktivistično/aktivist.

Na nekaterih mestih v citiranih besedilih se v izvornikih pojavlja še tretji termin, in sicer *soraziskovanje*. Ta pomeni enako kot militantno oziroma aktivistično raziskovanje, zato ga prevajamo kot militantno.

2 ČAROBEN SVET PRODUKTIVNOSTI

Nekega dne Monsieur le Capital zaradi slabega počutja obišče zdravnika Subtilisa in mu potoži, da mu spanec vsako noč kratijo iste sanje. /.../ V sanjah, nadaljuje Monsieur le Capital, stoji pod drevesom, polnim zrelih sadežev, ki se kopajo v soncu, njegove roke pa so artritčne in ne dosežejo niti najnižjih vej. V želodcu ga že pošteno zvija od lakote, a lahko le nemočno opazuje slastno sadje nad njim. Končno mu z veliko truda uspe utrgati en sadež, a ko ga pogleda, zgroženo ugotovi, da v rokah drži izžeto človeško glavo! »Doktor, prosim vas, povejte mi, kaj to pomeni!« »Vaša težava,« odgovori doktor subtilis, »ni zgolj motena zavest, ampak tudi telesne motnje.« V obdobju biopolitične produkcije se tradicionalna delitev na subjekte in objekte poruši. Subjekti nič več ne proizvajajo objektov, ki v nadaljevanju reproducirajo subjekte. Subjekti v nekakšnem kratkem stiku simultano producirajo in reproducirajo objekte skoti skupno. »Kar želite odtrgati torej, Monsieur le Capital, je subjektiviteta sama. A paradoksalno in tragično prav s polščanjem produkcije subjektivitete uničujete skupno, prekinete ta proces in izžemate produktivne sile.« Monsieur le Capital je seveda povsem osupel nad diagnozo, a kljub temu prosi doktorja, naj mu predpiše zdravilo. »Hm,« razmišlja doktor Subtilis, »stara zdravila privatnega in javnega nadzora, neoliberalizem in socialdemokratske strategije bodo zadevo le še poslabšala.« Po dolgem razmisleku pa mu končno ponudi zagoneten odgovor: »Vse, kar vam lahko svetujem, Monsieur le Capital, je: ne dotikajte se sadja!« (Hardt in Negri 2010, 273–274)

Leta 1971 sta se na Nizozemskem pred televizijskimi kamerami srečala dva najbolj poznanih in citiranih družboslovcev zadnjih desetletij: Michel Foucault in Noam Chomsky. Pogovor, ki ga je vodil Fons Elders in ki danes velja za enega bolj razvpitih soočenj različnih percepcij človeškega bivanja in vedenja, se je dotikal predvsem vprašanj človeške narave in sociohistoričnosti življenja ter, izhajajoč iz tega, izvora političnega delovanja. Chomsky je skladno z nekaterimi lingvističnimi teorijami, ki govorijo o danem, prirojenem okviru za učenje jezika in njegovo kreacijo, zagovarjal univerzalnost temeljev, ki določajo človekovo bivanje, Foucault pa je stopil na stran teorij razrednega boja in zavzel stališče neskončnih invencij brez vnaprej danega okvirja možnosti, iz česar izhaja, da so temelji političnega vedno singularni, odvisni od zgodovinskega trenutka, ekonomskega, političnega, kulturnega in družbenega konteksta. Ta razlika je posledica različnih tradicij mišljenja političnega, iz katerih izhajata: Chomsky legitimira dejanja civilne nepokorščine in aktivizma skozi

transcendentno idejo univerzalne pravičnosti,¹ Foucault pa izhaja iz imanentnejše analize struktur moči.² Trčenje teh nasprotnih si izhodišč (četudi oba zagovarjata transformacijo in se postavljata na stran šibkejšega) je lepo povzeto v izseku njenega pogovora:

FOUCAULT: Vojno bojuješ zato, da zmagaš, ne pa zato, ker bi bila pravična.

CHOMSKY: S tem se ne strinjam.

(Foucault in Chomsky 2007, 49)

Nekaj desetletij kasneje obstaja nebroj analiz dotičnega pogovora, za nas pa je v tem trenutku najzanimivejša razprava, ki jo je o njem zapisal italijanski filozof in lingvist Paolo Virno. Virno namreč ubere srednjo pot in se hkrati odmakne tako od kognitivističnih izhodišč prirojenosti Chomskyja kot od postmodernistične misli nedeterminiranosti Foucaulta: pravi, da imata oba tako prav kot narobe – naše ravnanje in bivanje pogojujeta naravno/prirojeno (Chomsky) in okolje/družba (Foucault). Do te točke ne moremo reči, da je Virno odkril kaj novega: da na človeško življenje vplivajo različni faktorji, med katerimi sta dva najpomembnejših narava in okolje, lahko, če se s tem strinjamo ali ne, že desetletja prebiramo v srednješolskih učbenikih. Vendar je v teh le redko tematizirano, kaj človeška narava je: ali jo lahko reduciramo na biologijo in torej gledamo nanjo iz povsem mehanskega vidika (skupek celic ki tvorijo tkiva, ki tvorijo organe, ki tvorijo zapletene organske sisteme) ali 'narava' določa tudi lastnosti človeka kot individuuma in kot vrste? Ali morda celo verjamemo v frenološko tezo o prirojenosti obnašanja in določanju le-tega na podlagi zunanjih znakov?³ Zato postanejo stvari zanimive šele na točki določitve, kaj ta

¹ Pravi: »Utemeljiti moraš, da je cilj družbene revolucije, ki jo poskušaš uresničiti, pravičnost, uresničenje temeljih človeških potreb, ne pa zgolj to, da pride na oblast druga skupina, ki si to želi.« (Chomsky v Foucault in Chomsky 2007, 53)

² Foucault na Chomskyjevo videnje pravičnosti odgovarja: »Torej izvrševanje pravice kritizirate v imenu popolnejše pravičnosti? Tu se pred nas postavlja pomembno vprašanje. Res je, da gre pri vseh družbenih bojih za vprašanje 'pravičnosti'. Natančneje rečeno, boj proti razredni pravičnosti ali proti njeni nepravičnosti je vedno sestavni del družbenega boja. /.../ Ne gre za upanje, da bodo ljudje nekoč – v tej ali neki drugi družbi – nazadnje nagrajeni v skladu s svojimi zaslugami ali kaznovani v skladu s svojimi krivdami. Namesto, da o družbenem boju razmišljamo v kategorijah 'pravičnosti', je treba pravičnost osvetliti kot kategorijo družbenega boja.« (Foucault v Foucault in Chomsky 2007, 47–48)

³ Skoraj nemogoče se zdi, da bi takšno stališče še bilo prisotno kje znotraj znanstvene sfere (ko preidemo na raven vsakdana je še kako trdovratno), vendar sploh ni tako redko kot se zdi na prvi pogled, je samo – zavoljo uporabe vedno natančnejših in prefinjenih merskih naprav – bolj skrito, zunanji znaki so prostemu očesu nevidni. Pomislimo samo na vse 'raziskave', ki se ukvarjajo z determiniranostjo vedenja posameznika z geni, možganskimi vijugami itd.

narava je. In odgovor Virna je preprost in zapleten hkrati: človekova narava je (čista) potencialnost.

Chomsky zagovarja varovanje ustvarjalnosti človeške vrste, vendar je zanj ta ustvarjalnost omejena na variacije determiniranega, saj »spremenljivo vsrka v nespremenljivo, zgodovino zvede na metazgodovino.« (Virno 2007, 80) Foucault »ima še kako prav, ko opozarja na družbenopolitično pogojenost vsakršnega govorjenja o človeški naravi, vendar se moti, ko to ugotovitev uporablja kot dokaz za neobstoj človeške narave.« (Virno 2007, 79) Tako sta nepredvidljivost in zmožnost inovacije imanentna človeku, tej v svet odprti živali, ta negotovost pa je hkrati strašljiva (nikoli ne vemo, kaj pričakovati) in igriva (ker nikoli ne vemo, kaj pričakovati), je nevarna in radostna. Tako ne gre zato, da bi bila narava tista, ki determinira, družba pa potem ustvarja raznolike variacije, ampak prej nasprotno: narava je potencialnost, človek pa si zaradi občutka varnosti ustvarja psevdookolja⁴ in zaradi lažje komunikacije standardizira, pri čemer je očiten primer tega jezik.

Militantno raziskovanje je nedoločena potencialnost.

Virno namigne, da je treba nedoločeno potencialnost človeške narave brati skozi optiko političnega, sam pa to naredi v analizi postfordistične produkcijske sfere. Pravi, da se postfordistični produkcijski način virtuoznosti⁵ razlikuje od fordističnega

⁴ Po Virnu je pglavlitna razlika med človekom in ostalimi živalskimi vrstami v tem, da ima človek sposobnost, medtem ko imajo ostale vrste instinkt. Preprosto povedano, to pomeni, da "V nenehno dezorientirani človeški živali obstajajo sposobnosti, tj. *zmožnosti*, ki se ne izčrpajo v nekem številu nespremenljivih izvedb, ampak se ohranjajo kot takšne in lahko proizvedejo vedno nova povnanjanja. Da ne bo nesporazumov, tudi specializirani instinkt dopušča mnoge različne izvedbe, le da so vse vnaprej določene. Nečloveške živali raspolagajo z bolj ali manj obsežnim seznamom 'možnih dejanj', ki so vsebinsko determinirana." (Virno 2007, 97) Iz tega izhaja, da človek živi v svetu, ostale vrste pa v okoljih, v katerih je dogajanje predvidljivo in vedenje ponavljajoče se. Ustvarjanje družbenih in kulturnih psevdookolij oz. psevdookoljskih niš omeji življenjsko sfero, hkrati pa ustvari filter za potencialno. Virno meni, da je kultura prenehala z ustvarjanjem psevdookoljskih niš šele v času globalizacije (Virno 2007, 102–103).

⁵ Virtuoznost je lastnost tistih dejanj, ki imajo za cilj dejanje samo. Tako kot glasbeni virtuoz (npr. na violini) igra za to, da bi bil slišan, njegova dejavnost pa zahteva druge (poslušalstvo), in ne, da bi na koncu, najsi bo ob prisotnosti (sodelavci) ali odsotnosti drugih (ki bi dejanje neposredno užili), proizvedel prijemljiv materialni produkt, postfordističnega delavca zaznamuje produkcija, ki je v neposredni komunikaciji z uživalci, katerih prisotnost je ob dejanju nujna, in ne produkcija, ki bi bila ponavljajoča se in od uživalcev neodvisna (Virno 2004, 47–71). Ta razmislek, ki v ospredje postavlja vprašanje vpletenosti uživalcev produkta v samo produkcijo, je izjemnega pomena za razbijanje pogostega mišljenja, da je tovarniška produkcija zgolj fordistična. Samo pomislimo na t. i. "custom made" izdelke. Tako npr. velenjsko Gorenje, v katerem vlada klasična tovarniška disciplina, ne

glede na stopnjo vpletanja človeške narave – potencialnosti – v sam proizvodni proces, saj gre pri prvem za sposobnost, pri drugem pa za specializirani instinkt:

Gnetljivost – in po drugi strani tudi nedoločenost – pa pomeni *potencialnost*. Že tu lahko vidimo obrise vprašanja, ki se ga bomo lotili jutri: če je šlo v fordistični tovarni za *repertoar* 'možnih dejanj' oziroma za človekovo posnemanje živalskega instinkta, gre v sodobnem delovnem procesu za delavčevo *zmožnost* v čisti obliki, ki je načeloma na voljo za najrazličnejše performanse. V postfordizmu gre za *svetni* položaj človeške živali; torej gre za to, da ima splošne sposobnosti. (Virno 2007, 97)

Postfordistični kapitalizem tako ne zanika vpreganja človeške narave kot take v sam proizvodni proces. Že v *Imperiju* Michael Hardt in Antonio Negri opozarjata na spremembe v kapitalistični produkciji, da bi lahko v nadaljevanju razmišljala o mogočih uporih in subjektiviteti transformacij, ki je lahko po njunem mnenju le multituda. V *Skupnem* se podrobneje ukvarjata s trendi, ki najbolj zaznamujejo transformacije dela⁶ in zaznamujejo prehod v biopolitično produkcijo. Glavna lastnost le-te je, da korenini v skupnem, ki ga avtorja v grobem razdelita na dve kategoriji, in sicer na naravno skupno, ki je zunaj družbe in ga najočitneje predstavljajo končni viri, zato tu vlada logika pomanjkanja, in na proizvedeno skupno, ki je družbeno proizvedeno in s tem inherenten del vseh družbenih sfer. Skupno v nasprotju s popularnim razumevanjem ne pomeni nečesa, kar bi bilo med javnim in zasebnim,⁷ saj je onkraj koncepta lastnine, na katerem ta temeljita. T. i. republika lastnine (Hardt in Negri 2010) je postala hegemonika v zadnjem obdobju človeške zgodovine in njena prevlada ni zgodovinska nujnost ali pa objektivno dejstvo, ampak rezultat političnih interesov določenega razreda. Koncentracija pravice nadzora in odločanja zaznamujeta lastnino ne glede na to, ali je javna ali zasebna in v tem smislu sta javno

proizvaja le standardiziranih izdelkov, ampak tudi izdelke po naročilu, npr. hladilnike s specifičnimi vzorci, narejenimi iz kristalov.

⁶ Ti naj bi bili predvsem trije: hegemonija nematerialne produkcije v procesih kapitalističnega ovrednotenja (ki temelji na produkciji človeka po človeku), feminizacija dela (ki uvaja fleksibilnost in vedno bolj zabrisane meje med produktivnim in reproduktivnim delom) ter novi vzorci migracij in procesov družbenega in rasnega mešanja (ki ustvarjajo globalne trge) (Hardt in Negri 2010, 127–130).

⁷ To je kvečjemu javno-zasebno partnerstvo, kjer se javni lastnik in zasebni investitor dogovarjata o lastnini, pri čemer javni partner računa na investicije, zasebni pa na ugodnosti, ki jih bo po investiranju imel (npr. upravljanje lastnine, delni ali celotni prenos lastništva itd.). Model javno-zasebnega partnerstva je v nekaterih državah pogost pri upravljanju in prenovi kulturnih institucij, v Sloveniji ga (precej neuspešno, saj v času krize ne najdejo zasebnega partnerja oz. investitorja) poskušajo izvesti v primeru t. i. rehabilitacije bivše tovarne Rog oz. gradnje Centra sodobnih umetnosti.

in zasebno zgolj dve plati istega kovanca,⁸ neulovljivost skupnega pa onemogoča totalen nadzor. V tem smislu ne gre le zato, da bi se morali boriti proti privatizaciji skupnega, ampak proti njegovemu lastninjenju, torej proti spreminjanju gmajne v kolhoze in kriminalizaciji zeliščarstva zaradi interesov farmacevtske industrije.

Proizvedeno skupno je neskončno, v nasprotju z naravnim skupnim mu vlada logika obilja, saj nastaja ravno skozi *sharing*.⁹ Ta *sharing* beremo kot drugo ime za, v jeziku Virna, splošno, svetno človekovo sposobnost kooperacije, za naravno stanje torej. Ali drugače: za biopolitično produkcijo v skupnem, ki je, jedrnato povedano, v skupnem usidrana produkcija, ki je hkrati reprodukcija in reprodukcija, ki je hkrati produkcija. Zveni kot oksimoron, vendar je to realnost današnjega proizvodnega procesa: produkcija subjektivitet temelji na komunikaciji, kooperaciji in afektih, ti pa reproducirajo proizvajajoče in nove subjektivitete. Ali drugače: »V biopolitični sferi je življenje oblikovano tako, da služi produkciji, in produkcija tako, da služi življenju.« (Hardt in Negri 2003, 39), pri tem pa »skupno, /.../, služi kot podlaga bodoče proizvodnje« (Hardt in Negri 2005, 192).

Militantno raziskovanje je nedoločena potencialnost, usidrana v skupnem.

Optika biopolitičnega tako odpre vprašanje produkcije vednosti ne le na točki kdo jo proizvaja in kako je potem ta dostopna, ampak tudi, kakšen je učinek te produkcije na oblikovanje subjektivitet. Če smo bitja čiste potencialnosti, potem je na mestu naslednje vprašanje: ali naš raziskovalni angažma in uporabljene metodologije gradijo subjektivitete upora in transformacij, ki skozi organizacijo biopolitične multitudine

⁸ Ob tem utegnejo nekateri očitati, da povzročamo krivico javnemu lastništvu, saj naj bi nad njim imeli nadzor in o njem odločali vsi (državljeni). To morda drži v luči nekaterih teorij, vendar v praksi nikakor ni tako. Nadzor je koncentriran v rokah politične elite. Sleherniki tako nimajo nikakršnega nadzora nad javno lastnino; nad nakupi vojaške opreme, gradnjo novega bloka termoelektrarne, prisilnim zapiranjem dela prebivalstva, suženjskim delom pri gradnji nove javne lastnine.

⁹ Nepripravljenost za prehod iz logike pomanjkanja v logiko obilja, se kaže tudi na ravni jezika. V angleščini obstaja razlika med *sharing* in *splitting*, v slovenščini pa za oboje uporabljamo izraz *deliti*. Izraz je neroden, ker ima dvojni pomen: delimo lahko nekaj materialnega in končnega (npr. jabolko) in s tem zmanjšamo količino, ki jo prejme posamezna oseba, lahko pa delimo tudi nekaj nematerialnega in neskončnega (npr. zgodbo), pri čemer tako tisti, ki deli, kot tudi tisti, kateremu je deljeno, ne izgubljata, ampak pridobivata (delitelj poslušalca, poslušalec pa zgodbo). Danes pogosta oblika *sharinga* je širjenje internetnih vsebin. V kolikor bi šlo za *splitting*, potem bi vsebine sčasoma poniknile, ker pa gre za *sharing*, se, ravno nasprotno, multiplicirajo in dosega večje število ljudi. Na neki ravni lahko to vzporejamo z razliko med rabo in potrošnjo. Medtem ko raba temelji na možnosti večkratne uporabe predmeta s strani različnih oseb, je smisel potrošnje uničenje, torej potrošnja predmeta skozi uporabo (Kravanja 2011, 7–10).

bijejo boj s suverenističnimi modeli reda, ali pozabljajo na biopolitično družbeno realnost in se v imenu raziskovalne objektivnosti odmikajo od nje ter živijo v varnem zavetju jasno opredeljenega? Ali je torej 'produkcijski način' produkcije vednosti v času, ko je kapitalizem vpregel človeško naravo, ko je osrednja sila produkcije in njena metafora hkrati jezik, biopolitičen ali ostaja vpet v logiko industrijskih produkcijskih odnosov? Jasno je, da je za politične transformacije, ki so bolj kot kadarkoli prej povezane s transformacijami in naravo dela, nujna produkcija transformativne vednosti, ki pa mora temeljiti na metodologiji, ki ima lastnosti biopolitične produkcije – ki torej izhaja iz in temelji na grajenju skupnega. Če sodobne produkcijske odnose, del katerih je neizbežno tudi produkcija vednosti, razumemo, razlagamo in raziskujemo skozi koncepte in metodologije industrijskega kapitalizma, potem vednost, ki jo proizvajamo, gotovo ni transformativna, še manj pa (v kar mnogi verjamejo) revolucionarna.

3 OD BIOPOLITIČNE PRODUKCIJE DO NOMADSTVA

Biopolitična produkcija in produkcija vednosti sta neločljivo povezani na ravni produkcije subjektivitete. Koreninjenje le-te v skupnem nam služi kot izhodišče za razumevanje vloge militantnega raziskovanja znotraj sodobnih produkcijskih odnosov.

Prvo vprašanje, ki se postavlja, je, kaj mislimo z v prejšnjem poglavju omenjenimi metodologijo in koncepti industrijskega kapitalizma? Za industrijski (fordistični) kapitalizem je značilna vrsta produkcije, ki izkorišča mehanizme tovarniške discipline za produkcijo vnaprej določenega repertoarja proizvodov. Ta *vnaprej določen repertoar* je princip, ki nas na tem mestu zanima in ki je zaznamoval ne le določeno obdobje kapitalistične proizvodnje, ampak predstavlja tudi realnost institucionalnega političnega organiziranja v zadnjih stoletjih.

O dejstvu, da je država, sploh v svoji nacionalni obliki, le ena od mogočih oblik politične organiziranosti, so pisali mnogi (glej npr. Kuzmanić 1996, Lukšič in Pikalo 2007, Schulze 2003, Smith 2005), zato tega ne bomo ponavljali. Zanimalo nas bo, kaj takšna oblika politične organiziranosti pomeni na ravni razumevanja principa *reda* in vnaprej postavljenih pravil igre. Kar z vidika organizacije vsakdana najbolj povezuje

državljane neke države so institucije, z vidika pripovedne razsežnosti pa miti (glej Velikonja 1996, 2003). Slednjo, ki je vsaj toliko pomembna kot prva, bomo tukaj pustili vnemar, saj kot takšna ne postavlja točno določenih pravil, ampak prej nekakšna navodila za uporabo, razumevanje, interpretacijo. Na tem mestu nas bolj zanimajo državne institucije, saj so paradigmatski primer *reda*, ki zavira, omejuje in onemogoča potencialnost.¹⁰ Po Virnu je poglobitni namen in naloga organiziranja države zaježiti naravno stanje (tj. ga organizirati v »civilno stanje«), saj je le-to ambivalentne narave: čista potencialnost pomeni tudi nevarnost prevlade »slabih strasti«. Tukaj lahko opazimo ambivalentnost Virnove misli: v kolikor po eni strani odlično analizira multitudo, ki je odraz produktivnosti človeške narave, torej čiste potencialnosti, pa hkrati ne vidi, »nikakršnega razloga za domnevo, da so politične odločitve in akcija multitude usmerjene k osvoboditvi.« (Hardt in Negri 2010, 158) Tako se zaplete v paradoks, ki ga s sabo vedno nosi želja po osvoboditvi potencialnosti: kaj če prevlada rek *homo homini lupus*? Kaj če se potencialnost manifestira v nasilnih dejanjih, saj posamezniki niso zmožni živeti v sožitju; kaj če bi brez avtoritete, ki se odraža v institucijah, večjih od nas samih, prevladali sebični interesi posameznikov? Odgovor Hardta in Negrija je sledeč: multituda, ki je pri vseh treh avtorjih odraz tovrstne potencialnosti, ki nasprotuje redu, ne *obstaja*, ampak *se dela oz. postaja*. Zato bi bilo naivno in neproduktivno vpeljevati novo religijo (imenujmo jo multitudanizem), katere dogma bi učila o nevprašljivi dobroti potencialnosti, ki se odraža v multitudi. In zato je najpomembnejša karakteristika multitude kot odraza te potencialnosti, *postajanje*, produkcija subjektivitet, multituda pa je v tem smislu organizirajoče samo.

¹⁰ Hodimo v šole z določenim kurikulumom, imamo iste vrste podatkov na osebnih dokumentih, dela prosti dnevi so določeni s strani državnega aparata in "tradicije" itd. Spremenljivost teh institucij se zdi prej navidezna kot resnična. Če ostanemo pri primeru šol: ne glede na poplavo učbenikov, so vsebinsko vsi enaki, spremeniti kurikulum pa pomeni izhajati iz določene pozicije moči (da je sprememba sploh mogoče predlagati), rezultira pa v neskončnih neplodnih pogovorih. Najpogostejši odgovor, ki ga lahko slišimo ob tovrstnih očitkih je, da lahko zgolj eksperti določajo, kaj je potrebno znanje in da mora obstajati določena baza podatkov, ki jo poznajo vsi (državljani). V kolikor to utegne držati v primeru t. i. naravoslovnih in tehničnih znanosti, pa je kaj takega izredno težko trditi v primeru družboslovnih in humanističnih znanosti. "Resnično" v teh primerih ne pomeni absolutne, ampak za "resnično" narejeno eno od mnogih resnic. Ta zamejuje, saj ne dopušča možnosti ugovaranja. Na kratko povedano: šole ne spodbujajo kreativnosti, ampak nagrajujejo konformnost. Le kdo ne pozna, morda celo iz lastnega življenja, primerov, ko so bili učenci kaznovani, ker so izrazili dvom v predavano "resnico"?

Kako je mogoče repertoar razširiti, dokazujejo šole, ki jih je organiziralo gibanje EZLN. V njih se poleg uveljavljenih predmetov učijo tudi tiste, ki jih kot pomembno določi skupnost, pri čemer je izrednega pomena učenje zgodovine, predvsem bojov staroselcev in politika (glej Gregorčič 2005).

Prav tako kot je militantno raziskovanje, ki temelji na biopolitični produkciji subjektivitet, organizirajoče samo.

Poglavitna naloga tako ni toliko vprašanje obstoječega reda in njegovih implikacij, ampak vedno znova izumljanje mehanizmov za *postajanje*, ki bo temeljilo na aktivnem in radostnih srečanjih.

Gilles Deleuze Spinozovo etiko, ki temelji na vprašanju, kaj lahko naredi telo, vzame zares. Telo je tako v resnici brez organov, pripravljeno na dekompozicijo, da bi pustilo biti razumljeno skozi koncept *moči*. Zato Deleuze vidi telo kot polje boja, tako v odnosu z drugimi telesu kot tudi v odnosu s samim sabo.¹¹ Pravzaprav je ravno odnos telesa s samim sabo tisti, ki nam daje vpogled v eno od jeder Deleuzove misli, na tem mestu ga bomo imenovali pozitivna razlika: razlika za Deleuza ni zunanja, ampak notranja, ne temelji torej na statični razliki, ki jo definiramo v odnosu do drugih, ampak na vitalni afirmirajoči razliki, ki v prvi vrsti pomeni iskanje notranjih singularnosti in je s tem nujno imanentna.¹² Če je telo samo dinamično, če ga definirajo intenzitete in ne organi, potem je vsakršen odnos med dvema telesoma (ali, seveda, več telesi) odnos vplivanja in spremembe, transformacije. Je torej odnos produkcije subjektivitete.

Seveda pa ni vsako srečanje radostno. Razumeti, kako razlikovati med srečanji, pomeni razumeti nič drugega kot *moč*. Hardt (1995, 92) piše:

Na prvi ravni našega modela moči, ugotovimo, da je moč biti vplivan napolnjena z aktivnimi in pasivnimi afekcijami. Pomembnost te distinkcije je jasna: v kolikor je naša moč biti vplivan napolnjena z aktivnimi afekcijami, potem je neposredno povezana z našo močjo delovanja, toda v kolikor je napolnjena s pasivnimi afekcijami, je povezana le z našo močjo čutenja ali trpljenja (*puissance de pâtir*). Pasivne afekcije v resnici zaznamujejo naše pomanjkanje moči.

¹¹ Že v delu Nietzsche in filozofija lahko beremo: »Telo je mnogoter pojav, saj ga sestavlja množica sil, ki jih ne moremo zvesti eno na drugo; njegova enotnost je enotnost mnogoterega pojava, 'enotnost dominacije'« (Deleuze 2011, 60). Razmišljanje o telesu in telesnosti se kasneje najbolj izkristalizira v enem od platojev iz dela Tisoč platojev, in sicer v šestem, ki nosi naslov *November 28, 194: How Do You Make Yourself a Body Without Organs?* Na tem mestu telo brez organov definirata kot prostor, ki ga okupirajo intenzitete, tisti vmesni prostor transformacije.

¹² Takšna razlika uspešno nagovori vprašanje redukcije *postajanja* na *identiteto*, s čimer smo se podrobneje ukvarjali v diplomskem delu (Tamše 2010).

O pomembnosti volje do moči je pisal Nietzsche; zanj je volja do moči, tista, ki hoče, je kvaliteta aktivnih sil. Poznamo namreč dvoje kvalitativno različnih sil, aktivne in reaktivne, pri čemer so prve sile afirmacije, kritike in kreacije, superiorne drugim, inferiornim silam negacije, ohranitve, prilagoditve in koristi. Aktivno je tisto, ki definira moč transformacije (Deleuze 2011, 59–63). In če naj te transformacije, ta sposobnost telesa, da je aficirano, pomenijo grajenje osvobajujoče multitudine, potem morajo biti transformativna srečanja vplivanja v čim večji meri radostna, morajo torej povečevati moč. Do te točke smo shemo že precej zapletli: v kakšnem odnosu so potemtakem aktivno in reaktivno, transformativno in ohranitveno in, nenazadnje, kaj je z naključnimi, torej pasivnimi srečanji – lahko postanejo aktivna?

Moč biti je moč dinamičnega telesa vplivati na in biti vplivan od, do česar lahko pride zgolj med srečanji.¹³ V kolikor so sile vplivanja aktivne, povečujejo voljo do moči, *potencio* in so sile transformacije. Če so reaktivne, jo zmanjšujejo in potemtakem ohranjajo obstoječe. Nekatera srečanja (morda celo večina srečanj, odvisno od možnosti zanje) so naključna in v tem pomenu pasivna, vendar ne nujno reaktivna, saj je lahko tudi naključno tvorjen odnos odnos povečevanja moči. Takšna srečanja so radostna in v kolikor v njih prepoznamo skupno, potem postanejo aktivna. Seveda še vedno obstajajo naključna srečanja, ki pa ne povečujejo moči in v tem smislu so reaktivna (Hardt 1995, 56–111). Ker so za produkcijo subjektivitete relevantne vse oblike srečanj in vplivanja, je politični projekt transformacij jasen: *produkcija srečanj, ki povečujejo moč, torej produkcija aktivnih, radostnih srečanj*. Ta rojevajo ljubezen, katere pomen za osvobajajoč potencial multitudine poudarjata Hardt in Negri. Ljubezen, kot jo razumeta, je politična, je »proces produkcije skupnega in produkcije subjektivitete« (Hardt in Negri 2010, 168), pri čemer je proizvodnja skupnega ekonomski produkciji imanentna. Iz tega sledi, da je »ljubezen – v produkciji afektivnih mrež, shem kooperacije in družbenih subjektivitet – ekonomska moč.« (Hardt in Negri 2010, 168)

S tem smo prišli še korak dlje. Prevlada aktivnih, radostnih srečanj, ki povečujejo moč (so torej politično ljubezenska), pomeni produkcijo in organizacijo transformativnih

¹³ Ali drugače: ljudje smo primarno družbena bitja in brez drugih ne moremo preživeti.

subjektivitet in hkratno skupnega, ki je stvar biopolitične produkcije.¹⁴ To nadalje aficira in povzroča srečanja, ki proizvajajo subjektivitete in skupno ...

Militantno raziskovanje kot inherentno biopolitično je stvar ljubezni.

Tukaj pride do zanimivega preobrata: ni *organizirajoče* tisto, ki bi dogmatsko učilo dobroto in s tem stopilo na nevaren teren korupcije, ampak ne tem mestu stoji *red*. Ta temelji na občutku strahu šibkejših in premoči zagotovljeno močnejših. Utemeljen je v abstraktnih zakonih, ki stojijo na mestu absolutnega in sami sebe utemeljujejo v naravnem in resnici. V nasprotju s tem *organizirajoče* temelji na moči imanentne »multitude revežev«, na subjektivitete proizvajajočih radostnih srečanjih, ki v očeh nosilcev moči in oblasti predstavljajo nevarnost za obstoječ red. Gerald Raunig tako piše o pomembnosti pošastnosti in trodimenzionalnosti revolucionarnega, transformativnega stroja, ki je sestavljen iz odpora, vstaje in konstituirajoče moči. Ko analizira zgodovinske upore, ki jih zgodovina misli o umetnosti in političnem organiziranju pogosto spregleda, se osredini natanko na vlogo konstituirajočega v njih. Odpor in vstaja namreč nista dovolj, da bi lahko res govorili o transformacijah, je treba tudi izumljati novo, graditi moč. O tem, da so dejanja konstituirajočega pogosto spregledana, sta v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja pisala tudi Gilles Deleuze in Félix Guattari. Pomen, ki ga dajeta rizomatičnosti je za vpeljavo razumevanja tistega, kar imenujeta nomadska znanost, ključen.

Deleuze in Guattari v delu *Micelij (Rhizome)*, ki je bilo najprej izdano samostojno, kasneje pa kot uvodni plato v delu *Tisoč platojev*, razmišljata o aktu pisanja. Knjiga lahko ima po njunem tri oblike. Lahko je knjiga korenina, ki je podoba sveta, knjiga stranska korenina, ki nastopi takrat, ko se glavna korenina izjalovi ali pa knjiga rizom, podzemeljsko steblo ali sistem rovov, za katerega je značilna bežečnost in neulovljivost. Tisoč platojev je rizom, ki ne vsebuje niti manj niti več niti natanko tisoč platojev. Korenine, glavne ali stranske so red, rizom tisto, kar se redu izmika; drevo izhaja iz središča, njegova konstrukcija je determinirana z organi, medtem ko rizom nima ne začetka ne konca, predvsem pa je telo brez organov. Ta misel je pomembna, ker napove vpeljavo dveh konceptov vedenja v *1227: Treatise on*

¹⁴ Tako v ožjem (produkcija človeka po človeku) kot v širšem smislu (produkcija skupnega jezika).

Nomadology – The War Machine, enem kasnejših platojev.¹⁵ Plato je v osnovi namenjen vprašanju nomadskosti in se loteva statusa, ki ga ima nomadizem v konstituciji statičnega: ker ga je neulovljiv in ne ustreza vzpostavljenim kategorijam, velja za neželenega. Podobno razlikujeta med dvema konceptoma vedenja in njegove produkcije. Državna (kraljevska) znanost je stvar reda, nomadsko vedenje pa stvar organizirajočih srečanj.¹⁶ Prvo (recimo ji drevesna) tako poleg statičnosti zaznamujejo transcendenca in ohranjanje reda, hierarhija, uniformiranost in determiniranost, drugega (recimo mu rizomatsko) pa imanenca in izzivanje reda, nehierarhičnost, mnogoterost in postajanje. Nomadsko teče v spiralah, v gladkem, nestratificiranem prostoru, v katerem štejejo bežeči, nedoumljivi, neukrotljivi in zastrašujoči dogodki, srečanja, zgodbe in vplivanja moči. Nomadsko vedenje je vedenje telesa, ki ga ne moremo klasificirati, je vedenje vojnega stroja, katerega cilj je »začrtanje kreativne linije bega, kompozicija gladkega prostora in gibanje ljudi v tem prostoru.' Orožje tega vojnega stroja so nomadske linije pobega in invencije. /.../ ... invencija bega, ki hkrati začenja, vzpostavlja, proizvaja, je specifična kvaliteta vojnega stroja. V Deleuzu najljubši formulaciji: 'bežati, da, toda med begom iskati orožje'.« (Raunig 2010, 57). Vojni stroj ni stroj vojne, to lahko postane le, v kolikor ga apropiira državni aparat. Je moč, ki jo zaznamuje sposobnost kreacije, moč, ki izkorišča človeški naravi inherentno potencialnost za ustvarjanje novih svetov. To je tista moč, ki pogosto umanjka raziskovanju, utemeljenemu na uveljavljenih modelih in kraljevskih metodologijah, raziskovanju, ki ne upošteva svetnosti, ki ostaja znotraj točno določenega repertoarja industrijskega. Nomadsko raziskovanje je v nasprotju s tem raziskovanje, ki »beži, toda med begom išče orožje«, je torej raziskovanje, ki producira subjektivitete. Ja militantno raziskovanje.

¹⁵ Ki pa, glede na to, da govorimo o knjigi rizomu, ni kasnejši. Je le razporejen na kasnejše mesto v knjigi.

¹⁶ Deleuze in Guattari govorita o filozofiji ali znanosti in ne vzpostavljata razlike med znanjem in vedenjem. Vpeljujemo jo v kontekstu rabe terminov v tem besedilu. Kot bomo videli kasneje, je vednost proizvajajoče militantno raziskovanje nemalokrat v konfliktu z akademskimi kriteriji proizvajajnja znanja oz., ožje, znanosti. Podobno sta v konfliktu državna (kraljevska) in nomadska filozofija. Tako bi lahko sprejeli tudi terminoloko odločitev in besedo vedenje uporabljali za nomadsko, besedi znanje in znanost pa za državno (kraljevsko). Temu se bomo izognili, saj bi po eni strani s tem uvedli še več zapletov, ki temu besedilu nikakor ne manjkajo (je zato nomadsko?), po drugi pa terminov tudi ne bi mogli uporabljati konsistentno. Marsikatera državna (kraljevska) znanost namreč ne zadostuje lastnim pogojem znanstvenosti, prav tako pa vedenje ni vedno nujno stvar nomadskega. Do črnobelih slik občutimo globok odpor.

4 KAKO MISLITI MILITANTNO RAZISKAVO IN NJENO TRANSFORMATIVNOST?

V poskusu, da bi predstavila to knjigo drugim, je izziv, ki je v središču militantnega raziskovanja. Kako pisati o *potenciji* izkušnje/poskusa, vedoč, da potencije ni mogoče prenesti v pisanje? Kakšno pisanje lahko poskuša iskati vsaj resonance? Gotovo to ni pisanje, ki samo sebe vidi kot načrt, osnutek, napoved. Pisanje mora biti antipedagoško. Militantno raziskovanje ne uči, vsaj ne v smislu razlage, ki predpostavlja neumnost in nemoč tistih, ki jim razlaga. Militantno raziskovanje je kompozicija volj, poskus ustvarjanja tega, kar je Spinoza imenoval radostne strasti, ki izhajajo iz in povečujejo moč (*potencia*) vseh vpletenih. Takšna perspektiva je mogoča le, če si od začetka priznamo, da nimamo odgovorov, in s tem opustimo željo po vodenju drugih in po tem, da bi nas ti videli kot eksperte. (Holdren in Touza 2011, 11)

Militantno raziskovanje je prej kot skupek navodil za uporabo¹⁷ produkcija subjektivitete. Je metodologija nomadske znanosti podrejenih, a hkrati, kot nosi ime neka ljubljanska aktivistična skupina,¹⁸ tudi nepodredljivih. Trenutek transformativnosti je jasen: za razliko od ostalih metodologij¹⁹ ne le proučuje razmerja moči, ampak jih tudi spreminja, saj tako kot multituda deluje v polju biopolitične produkcije subjektivitet in v tem smislu je militantna raziskava *organizirajoče samo*. In ravno zato jo je nemogoče artikulirati. Kot kaže zgornji navedek, ne gre za izkušnjo raziskovalca, ampak za možnost izkušenj in srečanj, ki producirajo subjektivitete v uporabi, ne za misel, ampak za moč misliti, ne za koncepte, ampak za situacije, v katerih koncepti imajo ali pa nimajo moči, ne za identitete, ampak za postajanja. “Na kratko: intenzivnost se ne skriva v proizvedenem (tistem, kar je mogoče komunicirati), ampak v procesu produkcije same (tistem, kar je med komunikacijo izgubljeno).” (Colectivo Situaciones 2005, 604) Tako se fokus raziskovanja prenese iz gonje za čimprejšnje vsečno predstavljanje raziskovanega in

¹⁷ Priročniki tipa “Kako oblikovati raziskovalni načrt?”, “Kaj moram vedeti kot spraševalec?” itd., so po naših izkušnjah v praksi precej neuporabni. Zadoščajo, v kolikor je treba formalno izpolniti vnaprej določene zahteve in v tem smislu so res priročniki. Ničesar pa ne naučijo, saj poznavanje metodologije ni enako sposobnosti naštevanja prednosti in slabosti posamezne metode, naučenih iz povzetkov, ki so še najbolj podobni seznamu potrebnega živeža iz trgovine. Žal je večina danes učene metodologije reducirana na takšne sezname.

¹⁸ Glej <http://njetwork.org/Univerza-za-nepodredljive-vede> (14. september 2012).

¹⁹ Tukaj ciljamo predvsem na najlažo in najpogostejšo zamenjavo militantnega raziskovanja z akcijskim raziskovanjem, čemur se podrobneje posvečamo na kasnejših straneh.

rezultatov v iskanje tistega prostora vmes, ki je največkrat težko razumljiv za tistega, ki sam ni del *situacije*, ki ni militantni raziskovalec.²⁰

Na izbiro imamo dvoje: ali preprosto ne pišemo ali pišemo z opozorilom na neizbežno redukcijo. Prvo prinaša nevarnost očitka zaprtja, celo elitizacije militantnega raziskovanja («Samo militanti lahko razumejo.»), drugo ne ravna v skladu z nereduktibilnostjo same metodologije. Toda ali s tem povročamo škodo militantnemu raziskovanju kot takemu? Ne. Militantno raziskovanje ne temelji na raziskovalnemu idealu. Ne ravna se po transcendentno določenih pravilih. Cilj militantnega raziskovanja kot imanentno biopolitične produkcije subjektivitete ni vztrajanje pri čisti obliki, ampak transformacija. In del političnih transformacij so tudi transformacije raziskovalnih procesov, tako znotraj akademskega prostora kot tudi – nenazadnje – militantnega raziskovanja samega. Zato je treba o njem pisati: da bi ga premišljali in prevetrili akademski prostor, da bi ga transformirali v skozi radostna srečanja subjektivitete proizvajajoč element. Nismo namreč še dvignili rok od akademskega prostora. Res je, da »če želite izvesti karkoli podobnega tej vrsti (militantne, op. avtorice) raziskave, ne pričakujte preveč pomoči od obstoječih institucij« (Holmes 2005, 743), vendar nas obstoječe stanje ne bo odvrnilo. Vsaj od tega, da poskušamo skozi prakso in pisanje uvesti metodologijo, ne. Prakso začnemo graditi v času tega pisanja, ki bo, nadejamo se, del odpiranja in transformacije prostora. Zato se ne pretvarjamo, da je naš cilj kakršnokoli »objektivno« seznanjanje z obravnavano metodologijo:²¹ je le delček v mozaiku transformacij.

4.1 Militantno in akcijsko raziskovanje

Odnos med militantno in akademsko proizvedenim vedenjem se prevečkrat razume kot odnos izključitve. Conti et al. (2007, 79) ugotavljajo, da se »tveganja skrivajo bodisi v pretirano sociološkem pristopu, *raziskovanju brez družnega*, bodisi v

²⁰ Spinoza pravi: » ... izogibajmo se še enega velikega vzroka zmedenosti, ki umu preprečuje, da bi razmišljal o samem sebi: če namreč ne razlikujemo predstavljanja in razumevanja, mislimo, da nam je tisto, kar si lažje predstavljamo, bolj jasno, in celo, da to, kar si predstavljamo, tudi razumemo. Zaradi tega postavimo na čelo tisto, kar bi moralo slediti šele pozneje, resnični red napredovanja pa je tako obrnjen na glavo in noben sklep ni več izpeljan po zakoniti poti.« (Spinoza 1997, 33)

²¹ Takšno tudi ne more biti, saj je, kot bi moralo biti na tej točki jasno, militantno raziskovanje neizbežno politično.

militantnem podcenjevanju produkcije vedenja, *družnem brez raziskovanja*.« Na eni strani torej poskusi objektivističnega raziskovanja s pomočjo »pogrej in pojej« metodologije, najsi to vključuje od družnega, torej skupno proizvedenega odlepljen študij v slonokočenih stoplih modrosti ali ne, na drugi preskopo posvečanje organizaciji produkcije transformativnega vedenja in refleksije ter osredinjanje na neskončno verigo delovanja brez ustvarjanja prešitij. Toda zajec tiči še v nekem drugem grmu. Morda prvemu tipu produkcije vedenja manjka vpetost v vsakdan in drugemu organizacija raziskovanja, vendar se zdi, da so primarni vzrok za nesoglasja med obema politike akademskega prostora in ne organiziranost kolektiva militantov.²² O tem piše tudi Cancianova, ki v začetku svojega članka poudari, da je (1993, 92):

Aktivistično²³ raziskovanje pogosto v konfliktu z akademskimi standardi. »Aktivistično raziskovanje«, kot ga definiram, cilja na izzivanje neenakosti skozi opolnomočenje tistih brez moči, razkrivanje nepravilnosti *statusa quo* in promocije družbenih sprememb, ki izenačujejo distribucijo virov. Takšna raziskava je »za« skupine, ki so relativno brez moči in pogosto vključuje trdne družbene vezi in sodelovanje s temi skupinami. V nasprotju s tem akademsko raziskovanje cilja na povečevanje teoretsko in družbeno pomembnega znanja. Akademsko znanje je primarno »za« kolege. Vključuje trdne vezi s fakulteto in študenti in emocionalno nevezanost na proučevane. Sociologi, ki so aktivistični raziskovalci in želijo uspešno akademsko kariero, morajo zato graditi mostove med svetovoma v konfliktu.

Besedilo je starejšega datuma: leta 1993 je bilo akcijsko raziskovanje znotraj akademskega prostora nekaj relativno novega, zato ga lahko beremo kot poskus uvajanja za neko obdobje transformativnih metodologij v akademski prostor. Predlagane taktike soočanja s stanjem so precej konzervativne,²⁴ vendar ne gre zanikati pomembnosti poskusa vpeljave akcijskega raziskovanja v akademski prostor.

²² Torej pripravljenost na refleksijska srečanja, ustvarjanje dosjejev, zapisovanje bojev, sistematičen študij politik itd., ki ustvarjajo omenjena prešitja.

²³ V navajanem besedilu je glede na pozicijo, ki jo ima moč s terminom aktivistična mišljena akcijska raziskava. Za tovrstno raziskovanje, ki ga nekoliko podrobneje obravnavamo na prihajajočih straneh, obstaja več različnih terminov, pri čemer je v angleščini najpogosteje rabljen Participatory Action Research oz. PAR, pogosto tudi zgolj Action Research. Nekateri avtorji (Cancian 1993, Cushman 1999) uporabljajo tudi v našem kontekstu zavajajoč termin "activist research". Zavajajoč, ker skoraj sovпада s terminom aktivistično ("activistic") raziskovanje, ki ga, tudi zato, v tem besedilu imenujemo militantno.

²⁴ Lahko raziskujemo znotraj inštitutov, ki so sprejemljivi za obe strani (torej na eni strani gradimo akcijsko raziskovanje in na drugi puščamo hierarhije stati) ali pa uporabljamo strategijo "dveh karier" (se torej pretvarjamo, da nismo akademiki/akcijski raziskovalci). V kolikor imamo srečo, bo naš oddelek morda spoštoval akcijsko/ delo (in nas toleriral, ne da bi se transformiral).

Leta kasneje je akcijsko raziskovanje del akademskega raziskovanja in, še običajneje, raziskovanja znotraj nevladnih organizacij in inštitutov. Bie Nio Ong zapiše:

Natanko zaradi spreminjajoče se politične klime, ki je posledica prevlade tačerizma na vseh področjih javnega in zasebnega življenja, morajo družboslovci premisliti ne le področja, ki jih lahko in želijo raziskovati, ampak tudi metode, ki jih uporabljajo. Družboslovne raziskovalce vedno bolj privlačijo nova polja delovanja, posebno zahteva po prevajanju rezultatov v oblikovanje politik in načrtovanje. Takojšnja implikacija tega spreminjajočega se konteksta je preizpraševanje prej uporabljenih metod: posebno raziskovalca kot (relativnega) zunanjega, katerega cilj je zgolj razvoj in testiranje teorije. To ne sme biti več pglavitna raziskovalčeva vloga. (Ong 1989, 506)

Akadske raziskave se vedno bolj poslužujejo metodologij, ki naj bi tendirale k družbenim spremembam²⁵, pri čemer ima akcijsko raziskovanje, s katerim se militantno raziskovanje nemalokrat zamenjuje, status transformirajoče proizvodnje vednosti.

Akcijsko raziskovanje se ukvarja s vprašanji moči, vendar ima sam koncept moči znotraj raziskovalnega procesa drugačno vlogo kot pri militantnem raziskovanju. Če militantno raziskovanje gradi predvsem na biopolitični produkciji subjektivitet (torej na *potenciji*), je akcijsko raziskovanje osredinjeno okoli statičnega koncepta moči. Akcijsko raziskovanje išče mogoč potencial in prostor za spremembe znotraj obstoječega odnosa, medtem ko militantno raziskovanje v obstoj potenciala in prostora ne dvomi ter ga apriori skozi produkcijo spreminja. Tako akcijsko raziskovanje *sodeluje*, medtem ko militanto *deluje*. Prvo *spremlja*, drugo *hodi*. Prav tako akcijsko raziskovanje *poskuša* skozi sodelovanje in načrtno udeležbo različnih profilov ljudi (raziskovalcev, posameznikov iz skupnosti, analitikov) v raziskovalni skupini *zabrisati mejo* raziskovalec/raziskovani. V nasprotju s tem militantno raziskovanje ne deli ljudi glede na njihovo pripadnost in profil, ampak vključuje *militante, eksperte za lastna življenja, subjektivitete v postajanju*, ki si prizadevajo za transformacije. V tem kontekstu akcijsko raziskovanje temelji na transcendentalno postavljenem raziskovalnem idealu, medtem ko primarni cilj militantnega

²⁵ Vedno pogosteje metode, ki poskušajo družbene fenomene naturalizirati (t. i. kvantitativne metode, ki iščejo družbene zakonitosti), služijo kot izhodišča za kasnejšo uporabo metod, ki iščejo specifične (t. i. kvalitativne metode). Triangulacija, kot imenujemo hkratno uporabo več metod, da bi se izognili slabostim vsake od njih in izkoristili njihove prednosti, postaja vedno pogostejši način raziskovanja.

raziskovanja ni vpeljava drugačne metodologije, ampak organizacija imanentnosti boja za družbene in politične transformacije.

Kako se na konkretni ravni kaže ta dve razliki med metodologijama? Za začetek vzemimo šolski primer akcijskega raziskovanja: delovanje različnih nevladnih organizacij, posebno tistih, ki gradijo na tradiciji profesionalizma raziskovanja življenjskih pogojev *identitarno zaprtih* »marginaliziranih« skupin, ne da bi raziskovalci sami bili kadarkoli del le-teh. Zapiranje prostora na točno določene identitete je običajno stranski produkt dejstva, da zgolj jasno zamejeni kriteriji raziskovanja prinašajo financiranje preko projektov. Težave, ki jih utegnejo v teh kontekstih imeti raziskovalci pri uporabi metodologije akcijskega raziskovanja, povzemajo Reardon et al. (1993, 75–78): napetosti, nezaupanje in upor. Raziskovani, četudi ne tako imenovani, utegnejo *hierarhiziran* pristop, ki izhaja iz zunanosti raziskovalca, videti kot vsiljiv in koristoljuben, pri čemer niti niso vedno v zmoti. Povedno je razumevanje akcijskega raziskovanja s strani Cushmanove, ki kaže na slabosti takšne metodologije, tudi na ravni ločitve na raziskovalce in raziskovane:

Aktivistično raziskovanje²⁶ kombinira postmoderne etnografske tehnike s pojmi recipročnosti in dialoga, da bi zagotovilo recipročne in vzajemno koristne odnose med šolniki in tistimi, s katerimi ti producirajo znanje. /.../ Po drugi strani aktivistična etnografska raziskava zagotavlja, da bodo raziskovalec in udeleženci na vsaki točki – od zbiranja podatkov prek interpretacije do pisanja – vključeni v izpogajane, recipročne odnose vzajemne koristnosti. (Cushman 1999, 332)

Če sodelujemo in spremljamo (ter ne hodimo in delujemo), potem bo meja med raziskovalci in raziskovanimi neizbežno ostala. Ker je hierarhizirana, pri čemer raziskovalci nastopajo kot »tisti, ki vedo«, se vzajemna koristnost Cushmanove nemalokrat prevede v *lastninjenje raziskovalnih rezultatov*, da bi o tem pisali poročila za financerje. Nekako tako kot je z lastninjenjem staroselskega vedenja o izdelavi zdravil, le da v blažji obliki. V prvem primeru vzamemo recept, vedenje o pripravi označimo za del narave, ki ga je mogoče patentirati, izdelamo zdravilo, v vmesnem času kriminaliziramo avtonomno pridelavo tega istega zdravila, potem pa svojo mešanico prodajamo primarnim nosilcem poznavanja recepta. V primeru lastninjena

²⁶ Tudi v tem besedilu je glede na pozicijo, ki jo ima moč, s terminom aktivistična mišljena akcijska raziskava.

raziskovalnih rezultatov akcijskega raziskovanja raziskovalci pridobijo vedenje skozi sodelovanje z in spremljanje določene skupine (raziskovanih), končni rezultati pa pogosto nosijo njihovo ime, ne da bi se kadarkoli vrnil nazaj v skupnost. Ta ostane takšna kot je bila; v času »trajanja projekta« običajno pride do manjših sprememb, ki so kratkotrajne narave in se prenehajo, ko je *sodelovanje* prekinjeno. Iz procesa obe strani prideta netransformirani.²⁷

Akcijsko raziskovanje je doma tudi znotraj akademskega prostora; pravzaprav je to meja sprejemljivega, ko pride do vprašanja »transformativnih« metodologij. Temu ni tako, ker bi bil akademski prostor po naravi netransformativen, ampak zaradi serije vzrokov, ki so globoko v sebi politične narave in ki od raziskovalca zahtevajo posvečanje raziskovanju, ki se od transformativnosti odmika. Akademski prostor je *zaprt* prostor, v katerega je vedno težje vstopiti, v kolikor pa je do tega pride, novinec pristane na najnižje ovrednotenih mestih. Da bi ostal znotraj tega prostora in se morda sčasoma tudi vzpel po *hierarhiji*, mora pristati na neskončno tekmovanje za habilitacijske točke, ki neizogibno izključuje kolektivno avtorstvo in s tem sili v *lastninjenje vedenja*. Da bi pridobil točke, je raziskovalec prisiljen postati del raziskovalnih procesov, ki pogosto pridobivajo financiranje le v kolikor niso zares transformativni. Tako dobimo mlade prekerizirane²⁸ pedagoge in raziskovalce. Ušteli pa bi se, če bi pričakovali, da so zaradi svoje izgotovljenosti starejši akademiki dovetnejši za transformacije. Ravno nasprotno: ker imajo zagotovljen položaj v obstoječem, je vsaka transformacija potencialna grožnja.²⁹ Nesoglasja med militantnim in akademskim raziskovanjem tako niso posledica nečimrnosti prvega ali drugega. So posledica pasivnih vplivanj znotraj akademskega prostora, ki zmanjšujejo voljo do moči. Protistrup za ta vplivanja, s katerim zarisujemo dvojno linijo raziskovalnega bega, je jasen: da bi odprli akademski prostor za *potencijo* in

²⁷ Na tem mestu ne govorimo o osebni, ampak politični transformaciji. Gotovo je, da se med procesom spremenijo raziskovalci in raziskovani (pripadniki skupnosti), saj pridobijo določeno vedenje. Vendar učenje drug od drugega ni transformativno, dokler ni prisoten političen element skupnega: »Gibanje srečanja potemtakem ni toliko približevanje kot *elaboracija skupne ravnine*.« (Houdren in Touza 2005, 609) Politična transformacija bi pomenila konec identitete zaprtosti in definiranje skupnega. S tem bi odpravili delitve in hierarhije.

²⁸ Terminu se izčrpno posvečamo v drugem delu naloge.

²⁹ Pred nedavnim je za ponovno streznjenje avtorice tega besedila poskrbel akademik, ki se kot kritik današnjega načina produkcije vednosti in kvalitete pridobivanja univerzitetne izobrazbe sam ni pripravljen odreči privilegijem, ki mu jih prinaša stabilna akademska pozicija. Tisto, kar sicer sam vneto kritizira skozi t. i. baronstvo pogloblja na delovnem mestu: namesto boja, ki bi gradil na akademski (tj. pedagoški in raziskovalni) solidarnosti, skozi delovanje pogloblja razlike in pristaja na hierarhije.

potencialnost, moramo pasivna vplivanja preglasiti z aktivnimi in radostnimi srečanji transformativnega militantnega raziskovanja, torej v skupnem vkoreninjene biopolitične produkcije subjektivitet, ki so transformirane in transformirajo. Kakor nam drago.

5 MILITANTNO RAZISKOVANJE SKOZI PRIMERE

Povzemimo: militantno raziskovanje je metodologija politične transformacije, katere glavni cilj je biopolitična produkcija uporniških subjektivitet. »Produkcija vedenja je neposredno produkcija subjektivitete in razvoj politične organizacije.« (Conti et al. 2007, 80) To počne skozi organizacijo aktivnih radostnih srečanj, ki jih družijo koreninjenje v skupnem – aktivno raziskovanje zato označuje le eno: raziskovanje, katerega namen je zbuditev volje do moči in njeno povečevanje. Militantno raziskovanje se ne podreja idealom, zato »svoje zavezanosti ne gradi na podlagi modela prihodnosti, ampak iz iskanja moči (*potencia*) v sedanjosti.« (Colectivo Situaciones 2005, 608) Zato se odpoveduje prejšnjim gotovostim in želji po srečevanju čistih subjektov. Skozi mnogoterost se upira redukcionizmu in ker deluje v kraljestvu postajanja, je onkraj identitetnih politik, ki skozi prisilo identificiranja posameznika kot raziskovalca ali raziskovanega postavlja omejitve ostalim metodologijam. Tako ne zahteva le premika iz polja gotovega v polje potencialnosti, ampak »prelom z dominantnimi kartografijami« (Holmes 2005, 742), s hierarhizirajočim in lastninskim sistemom kraljevske znanosti.

Zdaj, ko poznamo epistemološka in politična izhodišča militantnega raziskovanja, ko vemo, da so »še le z opustitvijo (razrešitvijo) razmerja med raziskovalcem in raziskovanim zagotovljeni temeljni pogoji za generiranje nove vednosti in novih spoznanj.« (Gregorčič 2011, 33), da poglobilni namen tovrstne produkcije vedenja ni razglašanje znanstvenosti, ampak »aktivnost brez končnega produkta« (Malo de Molina 2004b)³⁰, lahko končno preidemo na primere tovrstnega raziskovanja. Ravno

³⁰ De Molinova militantno raziskovanje definira kot aktivnost iniciativ, ki se raziskujejo: "1.) kako prelomiti z ideološkimi filtri in podedovanimi okviri; 2.) kako proizvajati vednost, ki izhaja neposredno iz konkretne analize življenjskih teritorijev in sodelovanja, izkustev onemogočenosti in upora; 3.) kako naj bo ta vednost v prid družbeni transformaciji; 4.) kako izkoristiti vednosti, ki že krožijo v mrežah raznolikih gibanj; 5.) kako te vednosti opolnomočiti in jih artikulirati skozi prakse ... in končno; 6.) kako naše intelektualne in duševne sposobnosti odvzeti dinamiki dela, produkciji profita in vladnosti, si

ti so najboljši pokazatelj tega, kako skozi militantno raziskovanje, ki je nujno usidrano v horizonte militantnega delovanja, nastaja vednost in kako se oblikujejo subjektivitete, ki so sposobne političnih transformacij. Obravnavani primeri nikakor niso čiste forme, niti ne modeli za militantno raziskovanje. So le primeri radostnih, moč povečujočih srečanj, ki naj dajejo inspiracijo in spodbujajo k militantnemu organiziranju ter raziskovanju, kar je tudi poglavitna naloga vsakega militantnega raziskovanja.

5.1 Kako so Nevidni delavci sveta zarisali novo kartografijo

Izkušnja militantnega raziskovanja znotraj kolektiva Nevidnih delavcev sveta (Invisible Workers of the World oz. IWW) je prva tovrstna izkušnja avtorice tega besedila. Da je to poglavitni vzrok, da začenjamo z njo, ne skrivamo, niti se za to ne opravičujemo. Kot smo namreč videli, militantnega raziskovanja ne moremo ločiti od militantne aktivnosti, kateri se je avtorica besedila skupaj z militantnim raziskovanjem prvič temeljiteje posvetila ravno skozi dotično gibanje.

Jeseni 2007 nastala iniciativa se je ukvarjala predvsem z vprašanjem položaja migrantskih delavcev v Sloveniji. Militanti so pogosto poskušali razširiti delovanje in tematiko »nevidnega dela« na prekernost na splošno, vendar je do preskoka, ki se je odražal tudi na nekaterih spremembah načina delovanja, prišlo šele z gibanjem #150, ki ga podrobneje opisujemo in analiziramo v nadaljevanju. Tako je bilo delovanje Nevidnih delavcev osredinjeno predvsem na vprašanje migrantskega dela, kar je imelo tako svoje prednosti kot slabosti, pri čemer so tako prve kot druge povezane z zamejitvijo polja delovanja. Prednost te zamejitve je bila večje posvečanje konkretnemu položaju migrantskih delavcev, slabost pa nevarnost obravnave vprašanja kot specifičnega, od družbe odlepljenega fenomena, ki potrebuje kozmetične popravke. To nevarnost je gibanje venomer poskušalo zajeziti tako, da je vprašanja migrantskega dela povezovalo s vprašanji meja in sprememb v produkcijskih odnosih. Pobudniki in kasneje poglaviten del gibanja so bili militanti, ki jih vprašanje migrantskega dela ni zadevalo neposredno, a so v njem prepoznali

jih ponovno prisvojiti ter jih povezati s kolektivno (subverzivno, transformativno) akcijo, ki vodi proti kreativnim intervencijam.« (De Molina 2004b)

skupno izhodišče³¹: željo po osvoboditvi potencialov in stremljenj, ki jo omejujejo mejni režimi, najsi bodo meje zunanje ali notranje, in ki se kažejo v t. i. novih oblikah izkoriščanja delovne sile. Artikulacija znotraj gibanja Nevidni delavci sveta zato nikoli ni bila reducirana na specifično situacijo migrantskih delavcev, čeprav je bilo na njih osredinjeno militantno raziskovanje. Smoter tega je bil, kot poudarja Kurnik (2009, 57), *organizacija*:

Aktivistična raziskava³² IWW ni zgolj raziskava, je obenem orodje organiziranja. Je epistemologija in praksa organiziranja, ki ne izhaja iz transcendentnih ali transcendentalnih resnic, kar pa ne pomeni, da se odreka proizvodnji resnice. Po eni strani ne izhaja iz apriornih resnic, je kritika odnosov dominacije, ki obstajajo v znanstveni produkciji, obenem pa proizvaja resnico, ki se uteleša v subjektiviteti. Morda je to pravi odgovor vsem tistim, ki metodi aktivističnega raziskovanja očitajo intervencijo v družbene realnosti. Vsaka produkcija znanja ima politične učinke.

In kakšni so bili politični učinki, ki jih je imela organizirajoča militantna raziskava Nevidnih delavcev sveta? Predvsem gradnja nove resnice o migrantskem delu in delavcih.

Leta 2007 je bila splošno sprejeta »resnica« o migrantskih delavcih, če povzamemo, sledeča: to so gradbeni delavci iz »južnih republik«, predvsem iz Bosne in Hercegovine, ki hodijo naokoli v delovnih oblekah, ne govorijo ali pa ne želijo govoriti slovensko in nam, povrh vsega, kradejo službe.³³ V takšni politični klimi je nastopilo gibanje Nevidni delavci sveta.

Že prvi obiski delavskih domov v Ljubljani so pokazali potencial, ki ga je imelo militantno organiziranje v teh okoliščinah. Zaradi življenjskih in delovnih pogojev razjarjeni delavci so začeli pripovedovati zgodbe: o mrzli vodi in pokvarjenem gretju, slabi prehrani, tristo delovnih urah mesečno, prejemanju denarja v pisemskih ovojnicah, nadzoru in segregaciji na delovnem mestu in v delavskem domu, onemogočanju združitve z družino. Jasno je bilo, da je treba nekaj narediti in to hitro. Prva akcija, ki je bila rezultat nekaj srečanj v obliki sestankov in skupščin, je bila

³¹ In ki so kasneje v veliki meri sestavljali tudi iniciative, rojene znotraj gibanja #15o.

³² Govori seveda o militantni raziskavi.

³³ Diskurz o tatovih služb imenujemo diskurz socialnega dumpinga.

skromna, vendar pomembna uvertura v militantno raziskovanje in ustvarjanje resnice o migrantskem delu in delavcih, saj je zgradila osnovno zaupanje med militanti in delavci. Nekateri med njimi so kmalu sami postali militanti, ki so se primarno organizirali okoli oblikovanja in vodenja radijske oddaje Viza za budućnost na Radiu Študent.³⁴ Oddaja »Od radnika do radnika, za bolji život« je imela dvojno vlogo: po eni strani je dajala glas sicer nevidnim migrantskim delavcem, po drugi pa je služila kot organizirajoče orodje, saj je zahtevala premišljanje položaja samih delavcev in iskanje mogočih rešitev. Oddaja, ki je bila na začetku na programu enkrat mesečno, kasneje pa na štirinajst dni, je bila povzetek militantnega raziskovanja, ki je po eni strani potekalo skozi pogovore in širjenje pridobljenega vedenja s pomočjo letakov v delavskih domovih in na gradbiščih, po drugi pa skozi poglobljene polstrukturirane intervjuje v Socialnem centru Rog in študij zakonodaje, ki določa mejni režim ter bivanje in življenje migrantskih delavcev.

Ko je nastopila ekonomska in politična kriza, je bil arhiv Nevidnih delavcev sveta bogat z informacijami, pri čemer jih je bila večina pred tem javnosti neznana. Gibanje je artikuliralo nov pogled na migrantsko delo, v katerem je bila na prvem mestu kritična analiza znotraj Evropske unije prevladujočih mejnih režimov in vizumskih politik.³⁵ Jasno je namreč bilo, da stanje migrantskega dela ni stanje izjeme, ampak delček medsebojno prepletenega transnacionalnega mozaika prekernosti.

Opisani diskurz socialnega dumpinga se je kljub dotedanjam intervencijam gibanja v medijski prostor, v času ekonomske in politične krize ojačil, saj so migrantski delavci domnevno postali odvečen člen verige slovenskega gospodarstva. Oblikovali so ga tako populistični politiki kot državne in tiste institucije, katerih primarni namen naj bi bil zavarovanje delavskih interesov. Ekonomsko socialni svet, katerega del so bile tudi velike sindikalne centrale, je tako za leto 2009 predlagal kar četrtnsko znižanje števila delovnih dovoljenj v primerjavi z letom poprej (iz 32.000 na 24.000), saj naj bi s tem zavarovali domačo delovno silo.³⁶ Predsednica Sindikata kovinsko in elektro industrije je govorila o nekvalificiranih delavcih, ki poleg tega, da nižajo vrednost

³⁴ Za arhiv vseh oddaj glej <http://old.radiostudent.si/categories.php?catid=239> (24. september 2012).

³⁵ K bolj celostni sliki dogajanja na tem področju je pripomogla tudi iniciativa prosilcev za azil in ljudi brez papirjev Svet za vsakogar, aktivna v letu 2008. Za arhiv glej <http://www.njetwork.org/Svet-za-vsakogar> (24. september 2012).

³⁶ Za odziv Nevidnih delavcev sveta na novo uredbo glej <http://www.njetwork.org/IWW-in-SC-Rog-nasprotujeta-novi> (24. september 2012).

domačemu delavcu, tudi niso pripravljene sodelovati v sindikalnih akcijah, še več, so stavkokazi.³⁷ Popustične izjave o umazanih tatovih službah, po tleh pljuvajočih in vogalih urinirajočih barbarskih moških, ki povrh vsega poslušajo še narodno glasbo in tako slabijo ugled civilizirane Slovenije, so se kot da stekle v izjavo nekdanje predsednice uprave Vegrada.³⁸ Rezultat krize je bilo dejansko zmanjšanje števila delavcev, ki so bili zaposleni preko delovnih dovoljenj, saj jim delodajalci le-teh niso podaljšali.

Tako se je gibanje v času definiranja skupnih izhodišč in zahtev³⁹ soočilo z novim položajem: veliko število že organiziranih delavcev se je po izteku dovoljenja za delo, na katero je vezano dovoljenje za bivanje, moralo vrniti v države izvora. To je bil trenutek, ko je gibanje postalo resnično transnacionalno, saj se je razširilo v Bosno in Hercegovino, od koder tudi sicer prihaja večina delavcev migrantov. Prisilno vrnjeni delavci so v veliki večini zapustili državo s terjatvami do delodajalcev. Odprlo se je novo polje militantnega raziskovanja, ki je bilo osredinjeno okoli vprašanja izplačanja dolgov, ki jih imajo delodajalci do delavcev, ki so v novi situaciji razpršeni v državah

³⁷ Izjava je dostopna na <http://www.njetwork.org/Izjava-Lidije-Jerkic-predsednice> (24. september 2012)

³⁸ Izjava je dostopna na <http://www.njetwork.org/IMG/pdf/Hildanaski.pdf> (24. september 2012). Izjava je prevedena, kot je prevedena tudi večina materialov Nevidnih delavcev sveta.

³⁹ Prve zahteve Nevidnih delavcev so bile v obliki štirih točk strnjene že leta 2008. Prva točka se je dotika akumulacije statusov; zaradi različnih vrst delovnih dovoljenj so bili delavci podvrženi različnim manipulacijam, prav tako pa različni statusi prinašajo različne pravice. Osebnega delovnega dovoljenja, ki je prva možnost, da si delavec sam izbere delodajalca in s tem prinese vsaj delno svobodo, mnogi delavci zaradi teh manipulacij nikoli niso imeli možnosti pridobiti. Zato je bila zahteva ukinitve različnih statusov in takojšnja pridobitev osebnega delovnega dovoljenja. Prav tako je gibanje zahtevalo tudi spremembo Zakona o zaposlovanju tujcev (do katere je kasneje tudi prišlo, vendar ne v zeleno smer). Druga točka je zahtevala spoštovanje delavskih pravic in enak dostop do storitev socialne države. Delavci migranti so bili le v redkih primerih deležni s kolektivno pogodbo določenih pravic, prav tako pa kljub plačevanju stroškov socialne države niso imeli dostopa do njenih storitev. Tretja točka se je dotikala vprašanja vloge delavskih domov v avtoritarnem upravljanju z delavci. Zahteve se dotikajo izboljšanja bivalnih razmer, upoštevanja stroškov bivanja na plačilnih listah, pravice do zasebnosti in združevanja ter prepoved nastanitve v provizoričnih oblikah nastanitve. Četrta točka je zahtevala upoštevanje delavskega glasu.

Kasneje je gibanje zahteve nekoliko predrugačilo in dopolnilo. Prva in druga točka sta ostali enaki (takojšnja pridobitev osebnega delovnega dovoljenja in vključenost v storitve socialne države), tretja in četrta pa sta bili predrugačeni skladno z dognanji militantnega raziskovanja. Tretja zahteva pravi, da se morata zakonodaja in administrativne prakse spremeniti tako, da dovoljenje za bivanje ne bo več vezano na pogodbo o zaposlitvi, saj v tem primeru niti osebno delovno dovoljenje ne zagotavlja bivanja v državi. Četrta zahteva se osredinja na razmerja moči med delavcem in delodajalcem. Ker je delavec v odnosu z delodajalcem v finančno in politično slabšem položaju, nima možnosti za izterjavo dolgov. Zato se zahteva oblikovanje posebnega sklada, preko katerega bi država poplačala dolg delodajalcev, ki bi ga potem izterjevala sama. Jamstveni sklad namreč ne zajema vseh delavcev. Peta zahteva jasno odraža transnacionalnost gibanja, ki zahteva, da država Slovenija v sklopu razvojne pomoči t. i. tretjim državam financira organiziranje migrantskih delavcev, ki so morali zapustiti državo, a jim delodajalci dolgujejo neizplačane obveznosti.

izvora, nekateri pa so zaradi pridobljenih gotovejših statusov ostali v Sloveniji.⁴⁰ Boj za izplačilo dolgov še traja. V Bosni in Hercegovini je po nekaj demonstracijah, v katerih so delavci zahtevali tako izplačilo terjatev kot prevzete odgovornosti za nastalo situacijo s strani državnih organov obeh držav, nastala lokalna organizacija Nevidnih delavcev sveta s sedežem v Cazinski krajini. V njej se poskušajo organizirati izigrani delavci, ki pa imajo težave predvsem z avtoriteto eksistenčne krize. Ta je poskrbela za trenutno redukcijo boja na individualno reševanje primerov. Tisti organizirani delavci, ki so ostali v Sloveniji, so iznašli novo formo upiranja v obliki najemniške stavke. Več kot leto dni delavci v delavskem domu na ulici Vide Pregarc v Ljubljani ne plačujejo najemnine, saj je delavski dom last podjetja, ki jih dolguje izplačila. Z neplačevanjem najemnin kompenzirajo dolg, ki ga ima do njih delodajalec. Metoda je sicer nelegalna in na tej podlagi so različni izvršitelji tudi poskušali deložirati delavce, ki naj bi po po uradni interpretaciji delavski dom skvotirali. Ker pa je jasno, da je metoda legitimna in – če želite – pravična, delavci v delavskem domu ostajajo. To je glede na trenutni finančni položaj podjetja v stečaju tudi njihovo zadnje orožje za pridobitev odvzetega.

Zaton gibanja Nevidni delavci sveta je predvsem posledica dejstva, da se je število delavcev migrantov v zadnjih letih zaradi nepodaljševanja delovnih dovoljenj drastično zmanjšalo. Tisti, ki so ostali, čakajo na sodne postopke, nekateri so v najemniški stavki. Možnosti tistih, ki so se vrnili v države izvora, so veliko manjše. Mnogi delavci so ostali nekje v vmesnem prostoru občasnih del znotraj Evropske unije, na trgih, ki še zaposlujejo migrantsko delovno silo. Kljub temu pa nikakor ne moremo reči, da je bilo militantno organiziranje in raziskovanje Nevidnih delavcev sveta neuspešno. Eden večjih uspehov je, da je glas delavcev je skozi neštete ure pridobivanja informacij in grajenja alternativnih diskurzov o migrantskem delu, postal slišan, medtem ko je diskurz socialnega dumpinga v širši javnosti postal malodane neslišen. Z vztrajnim kazanjem na izvor problematike in militantnim organiziranjem subjektivitete delavcev migrantov, ki so postali oblikovalci javnega mnenja o njih samih in aktiven člen organizacije upora, najsi se ta manifestira v demonstracijah ali najemniški stavki v delavskem domu, se je spremenila kartografija migrantskega dela.

⁴⁰ Predvsem starejša generacija delavcev je skozi leta dela in bivanja v Sloveniji uspela akumulirati status osebe s stalnim bivanjem ali pridobiti državljanstvo. Ti so ostali v delavskih domovih, prav tako kot tistim, ki so se morali vrniti, pa jim delodajalci dolgujejo plačila.

Arhiv gibanja je zajeten, zbrano vedenje pa pripravljeno na nova radostna srečanja, ki morajo v prihodnosti razširiti fokus delovanja militantnega organiziranja. Na nek način so ga že – oktobra 2011, ko se je izkušnja Nevidnih delavcev sveta prelila v širši kontekst gibanja proti diktaturi finančnega kapitalizma.

5.2 Nekaj o začetku, nadaljevanju in delovanju gibanja #15o

Znotraj slovenske različice gibanja Occupy, imenovane #15o (po dnevu velikih globalnih protestov 15. oktobra 2011 in splošno rabljeni oznaki #15o na spletnem socialnem omrežju Twitter), je svoje mesto našlo tudi militantno raziskovanje. Da bi razumeli, v kakšni obliki, se zdi nujno najprej orisati dinamiko nastajanja lokalne različice gibanja, kasnejšo notranjo dinamiko, pa tudi nekatere tradicije, iz katerih izhajajo militanti.

Najkasneje septembra 2011 je iz različnih transnacionalnih mrež in gibanj prišel poziv h globalnim protestom proti finančnemu kapitalizmu, globalni ekonomski in politični krizi ter, konkretnije, proti dolgu in politikam zategovanja pasov, ki naj se ima zgoditi 15. oktobra 2011. Kdo in kdaj točno je prvi pozval na proteste tega dne, ne moremo določiti, saj gre tudi v tokratnem primeru za trenutek konvergence obstoječih mrež in gibanj, kontinuiteto lokalnih in globalnih vstaj, uporov in bojov, za pričakovan, a nepredvidljiv izraz civilne nepokorščine, jeze in ogorčenosti tistih, ki so jim ukradli prihodnost.

Pobude za pripravo lokalnih protestov 15. oktobra 2011, so zato tudi v Sloveniji prišle z nekaj strani, pri čemer pa lahko identificiramo vsaj dve: prva je pobuda že obstoječih kolektivov lokalnih militantov⁴¹, že vsaj desetletje dobro vpetih v transnacionalne aktivistične mreže, druga pa je prihajala s strani nekaterih posameznikov, ki so dogodek že od samega začetka organizirali preko spletnega socialnega omrežja Facebook, in sicer pod sloganom »Prisotnost šteje!«, ki se uporablja v nekaterih skupinah, povezanih z organizacijo dogodkov tistega dne. Obe skupini in posamezniki, ki so želeli sodelovati pri organizaciji protesta, so se konec septembra srečali na sestanku, da bi se spoznali, podelili ideje in identificirali skupne točke. Na sestanku so bila očitna določena nestrinjanja, vezana predvsem na cilj

⁴¹ Med njimi tudi zgoraj obravnavanih Nevidnih delavcev sveta.

protesta. »Zakaj gremo 15. oktobra na ulice?« Skupina, zbrana pod sloganom »Prisotnost šteje!«, je menila, da mora biti glavni cilj spodbuda ljudem, da »končno pridejo skupaj«, se pogovarjajo ter delijo občutke in mnenja o trenutnem ekonomskem in političnem stanju, razdelijo in prejmejo kakšen letak. Kakršenkoli vnaprej pripravljen program (pri čemer ni bilo govora o nastopajočih ipd., ampak o odprtem mikrofону), zanj ni prišel v upošteev, saj naj bi predstavljal nevarnost koncentracije moči. Izkušeni aktivisti so vztrajali, da organizacija protesta zavoljo protesta samega nima pomena in da je potrebno imeti pripravljene materiale, ki pa ne bodo zgolj letaki za seznanjanje *drugih*, kaj počnemo *mi*, ki bi vas radi spoznali, ampak politične analize trenutnega stanja, v katerem smo *mi vsi*. Po mnenju te skupine »priti skupaj«, »biti prisoten« nekaj ur na pomensko kar se da nevtralnem mestu (Kongresni trg v Ljubljani) ni dovolj za transformacije, treba je izbrati tudi drugačne, aktivnejše vrste protesta v in pred finančnimi institucijami, ki so ključne za delovanje finančnega kapitalizma. Po tem sestanku se skupini fizično nista več srečali, pozivanje na proteste pa se je takrat že toliko razpršilo, da ga je bilo nemogoče beležiti.

Militantni kolektivi, ki so pozivali na proteste in ki so kasneje postali eno močnih jeder samega gibanja #150, poznanega zlasti po več mesecev trajajoči zasedbi trga pred ljubljansko borzo (ki je še istega dne postala Boj-za), so v svojih pozivih izhajali iz preteklih izkušenj in političnih analiz krize ter globalnih in transnacionalnih odgovorov na njo. Idejo globalnih protestov 15. oktobra so sprejeli na srečanju militantnih kolektivov in mrež, ki je med 15. in 18. septembrom potekalo v Barceloni in na katerem so bile močno prisotne mreže socialnih centrov⁴², #15M⁴³ in Knowledge Liberation Front.⁴⁴ V času srečanja se je v New Yorku zgodila zasedba

⁴² Socialni center je skupno ime za različne prostore neformalnega političnega organiziranja. Ti prostori načeloma temeljijo na osvobajajočih in emancipatornih (za razliko glej Tamše 2011, 84) praksah gibanj, pri čemer pa služijo kot orodje organiziranja, oblikovanja subjektivitet, umetniške in znanstvene (seveda nomadske!) produkcije itd. Tradicija socialnih centrov je močno zakoreninjena v mediteranskem prostoru, predvsem v Italiji (eden prvih slovitih socialnih centrov je bil milanski Leoncavallo iz leta 1975) in Španiji, v Sloveniji pa imamo en socialni center, ki deluje od leta 2006 v zapuščenih tovarni Rog, in sicer Socialni center Rog.

⁴³ #15M je skupno ime za gibanji *Acampada* in *Indignados*, ki sta 15. maja 2011 zavzeli ulice večjih španskih mest. Enega osnovnih impulzov za zasedbe je predstavljajo splošno nestrinjanje s španskim volilnim sistemom, ki onemogoča kakršnokoli zares politično delovanje. Kmalu je gibanje preraslo v boj proti krizi in politikam zategovanja pasov, vanj pa so (bili) vključeni vsi segmenti družbe ne glede na politično izkušnost.

⁴⁴ Knowledge Liberation Front (KLF) je ime za agregat različnih skupin, ki so se februarja 2011 zbrale na srečanju v Parizu, ki sta ga sklicali mreži Uninomada in Edu-factory. Najaktivnejši del KLF je v

parka Zuccoti in Occupy gibanje je v naslednjih tednih preplavilo celotne Združene države Amerike. Zato so ob 15. oktobru v Sloveniji mnogi menili, da gre za »kopijo«, »ponavljanje«, »izraz solidarnosti« s protestniki, ki so imeli težave z evikcijami itd. Nekateri so na protest 15. oktobra, ki se ga je udeležilo nekaj tisoč posameznikov, morebiti res prišli zato, a med tistimi, ki so iz Kongresnega trga nadaljevali pot proti trgu pred ljubljansko borzo in kasneje tistega dne postavili in v naslednjih mesecih soupravljali tabor, ta sentiment ni bil prisoten. Vzrok za to je preprost: večina protestnikov ni okupirala trga pred ljubljansko borzo in tam vztrajala, ker bi hotela pokazati solidarnost s komerkoli, ampak zato, da nekaj spremeni, da torej gradi koncept solidarnosti, ki temelji v skupnem. Kar je postalo gibanje #15o, izhaja iz različnih izkušenj vstajništva, uporov in bojov, v katerih išče primere uspešnih transformativnih praks, to pa kombinira z uspešnimi lokalnimi praskami, ki jih tudi na novo izumlja.

Začelo se je – kot vsaka stvar – nekoliko negotovo, veliko je bilo usklajevanja, spoznavanja, tipanja. Takoj so bile sklicane skupščine in delavnice, ki so v naslednjih dneh postale osrednji prostor dogajanja in ki so vodile v mnoge akcije. Na tej točki se je gibanje pred ljubljansko borzo tudi razlikovalo od nekaterih ostalih okupacij po svetu, ki so imele pogosto težave z usklajevanjem mnenj in načinov izražanja protesta.⁴⁵ Delovanje brez nepotrebnih notranjih blokad, birokratizacije in siljenja v konsenz, ki pogosto pomeni tiranijo večine nad manjšino, je omogočalo predvsem razvitje oblike in metodologije neposredne demokracije, imenovane demokracija direktne akcije.⁴⁶

Demokracija je zahtevna stvar. Še posebej, če je neposredna. Izkušnje nekaterih aktivistov pred ljubljansko borzo so preprečile, da bi gibanje padlo v neskončen krog glasovanj in nestrinjanj in se na koncu bolj ukvarjalo z notranjo organizacijo kot s

nenehni povezavi z gibanjem v Tuniziji, s katerim so v začetku oktobra 2011 organizirali tudi srečanje v Tunisu.

⁴⁵ David, eden od militantov #15o, je to poletje kot govornik nastopil na okrogli mizi v Mainu (ZDA). Aktivisti Occupy gibanja so govorili o izkušnji nezmožnosti sprejemanja odločitev in politične (direktne) akcije, ker so v vsem iskali konsenz. Podobno pravi tudi Piotr, aktivist iz Wroclawa, s katerim se je v maju pogovarjala avtorica tega teksta: poljsko gibanje se že leta sooča s težavami v delovanju, ker nikoli ne morejo sprejeti odločitve o obliki akcije.

⁴⁶ Prva, ki sta demokracijo direktne akcije tematizirala, sta bila miitanta gibanja Maple Razsa in Andrej Kurnik, in sicer v članku *The Occupy Movement in Žižek's Hometown: Direct Democracy and the Politics of Becoming* (American Ethnologist, 2012).

poskusi transformacij. Problem politike konsenza, ki je oblika neposredne demokracije, najpogosteje v rabi znotraj različnih kolektivov in gibanj, leži v nezmožnosti opraviti z nestrinjanji, ki jih s sabo prinese večja in raznolika skupina. Konsenzualno sprejemanje odločitev lahko deluje, v kolikor ga uporabljajo manjše skupine, kjer se posamezniki med sabo dobro poznajo in imajo zelo podobna si izhodišča. V večjih, bolj raznolikih skupinah pa je problematično: vodi v izčrpljujoče pogovore, na koncu katerih pogosto reducira kompleksno v črnobelo, s tem homogenizira in presliši manjšinske glasove ali glasove kritike, prepogosto pa tudi zbirokratizira postopke. Večja skupina ljudi z raznolikimi stališči, ki se morda med sabo niti ne poznajo, zahteva nekoliko več senzibilnosti, ki pa ni omejena na poslušanje med sestanki, ampak zahteva dajanje prostora za raznolike izraze. Jasno je, da tudi princip sprevržene neposredne demokracije »en človek, en glas« ne deluje, saj uvaja tiranijo večine nad manjšino.⁴⁷

Da bi se izognili pastem, ki jih prinašata zgoraj omenjana modela neposredne demokracije (sprevržene ali ne), so torej začeli aktivisti na predlog enega izmed njih, uporabljati model, ki so ga poimenovali demokracija direktne akcije. Kar model omogoča, je izražanje manjšinskih glasov ob hkratni učinkovitosti sestankov, odpiranje prostora za raznolike interpretacije in možnost politične (direktne) akcije. Deluje precej preprosto: skupščine postanejo telo koordinacije gibanja in sprejemanja potrebnih logističnih odločitev⁴⁸ ter poročanja o odločitvah in rezultatih posamičnih delavnic, ki so kmalu po nastanku gibanja postale jedro delovanja gibanja.

5.2.1 Demokracija direktne akcije

Kako torej na povsem praktični ravni deluje demokracija direktne akcije, da se je pokazala kot uspešna metoda militantnega organiziranja? Skupščine gibanja potekajo v skladu s tremi pravili: prvo je povezano s potekom skupščine, in sicer izbiro moderatorja, uvajanjem signalnih znakov, dajanja prednosti pri besedi tistim, ki še

⁴⁷ V Sloveniji poznamo vsaj tri primere, ko je takšna logika pripeljala do referendumov, na katerih so manjšine izgubile. Govorimo seveda o referendumih o noveli zakona za oploditev z biomedicinsko pomočjo, s katero bi bila le-ta omogočena tudi samskim ženskam leta 2001, o tehničnem zakonu za izbrisane leta 2004 in o družinskem zakoniku, katerega jabolko spora so bile istospolne osebe leta 2012.

⁴⁸ V primeru gibanja #150 so bile te fokusirane predvsem na obstoj in delovanje tabora pred ljubljansko borzo.

niso govorili itd.; drugo je vezano na načeli, ki sta se sprejeli 15. oktobra, in sicer, da je toleranca za sovražstvo nična in da gibanje zavrača politične stranke.⁴⁹ Tretje pravilo je pravilo demokracije direktne akcije. Vsebinsko to določa, da mora tisti, ki ima predlog, tudi poskrbeti, da pride do njegove realizacije. S tem posameznik prevzame odgovornost za organizacijo (delavnice, materialov, akcije itd.), hkrati pa se izognemo dolgim pogovorom o tem, kako bi nekaj »bilo dobro narediti/imeti«, ki najpogosteje ne prinesejo rezultatov, saj nihče ni pripravljen prevzeti odgovornosti organizacije. Predlogu se na skupščini nasprotuje in se o njem intenzivneje pogovori le, če so vzroki res tehtni (npr. za skupščino nesprejemljiva izhodišča). Seveda lahko posameznik stvar še vedno organizira, vendar to potem ni delavnica/akcija #150 in o njej se na skupščini ne razpravlja več. Demokracija direktne akcije tako še vedno ne izključuje poseganja v sporno vsebino, vendar – kar je pomembneje – kliče posameznike k premišljanju svojih potencialov in kreativnosti. V tem pogledu demokracija direktne akcije naslavlja vprašanje, kaj sama demokracija in svoboda pomenita: za mnoge militante je eden pomembnejših elementov obeh omogočanje realizacije stremeljenj in potencialov, ne pa njihova blokada.

Takšen pristop omogoča prisotnost manjšinskih glasov, saj ne obstaja centralno telo, ki bi odločilo, ali in kako se bo dejavnost izpeljala. Organizacija dogodka sloni na interesu posameznika, ki ga je predlagal. Tako je gibanje #150 odprlo prostor. Na tem mestu opozarjamo na navidezno podobnost načela demokracije direktne akcije s pogostim oblikovanjem t. i. delovnih skupin znotraj nekaterih gibanj, predvsem tistih, ki delujejo po principih konsenza. Zunanjemu opazovalcu se lahko zazdi, da gre v osnovi za isto stvar: v obeh primerih gre za obliko neposredne demokracije, znotraj katere manjše skupine ljudi (tj. manjše od celotne skupščine) na skupščinah o delu, ki je bilo opravljeno zunaj delovanja skupščine, poročajo in dajejo predloge. V resnici sta tukaj na delu dva različna principa organiziranja: v primeru modela konsenzualne demokracije in delovnih skupin gre za princip unifikacije, saj so delovne skupine načeloma oblikovane zato, da bi opravile delo, za katero je bilo na skupščini določeno, da ga je potrebno opraviti – so torej realizatorji prej sprejete ideje. V

⁴⁹ Elaboracija tega na samem začetku se je pokazala za nujno, saj je bil v Sloveniji ravno čas kampanje za državnozbornske volitve. Marsikateri militant je zavračanje političnih strank razumel za samoumevno, vendar so nekateri tudi simpatizirali z določenimi manjšimi strankami s t. i. naprednejšim programom (na primer s stranko Trajnostni razvoj Slovenije – TRS). Tako je obstajala realna možnost, da bi kakšna od skupščin postala prostor pridobivanja potencialnih volivcev na volitvah 4. decembra 2012.

primeru modela demokracije direktne akcije in delavnic pa gre za princip mnogoterosti: skupščine so prostor predlaganja in poročanja o delavnicah, medtem ko so le-te središče razvijanja idej in (direktne) akcije. Tako se prostor delovanja razprši, s tem pa dobijo možnost vstopa v gibanje tudi tematike, ki sicer ne bi bile sprejete kot najrelevantnejše.⁵⁰ Unifikacijski princip iskanja najrelevantnejše problematike je odličen recept za ustvarjanje umetnih meja, katerih rezultat so ločene iniciative, skoraj interesne skupine, ki se občasno srečujejo, se prijateljsko trepljajo po ramenih in poslušajo o delu drug drugega. V nasprotju s tem demokracija direktne akcije ne določa, katero vprašanje je najrelevantnejše in tisto, s katerim se morajo v določenem trenutku ukvarjati vsi (tudi delovne skupine), ampak na skupščinah odpira prostor prepletanja različnih, na delavnicah osrednjih vprašanj, da bi našla skupno.

V tem smislu je bil zanimiv poskus izvedbe t. i. skupnih skupščin. Po tem, ko se je gibanje razširilo izpred ljubljanske borze tudi na nekatera druga prizorišča⁵¹ in v času najhujše zime, ko so temperature padle pod 0°C in je bilo zunaj zaradi mraza nemogoče delati, predstavilo delavnice v prostore Socialnega centra Rog na Trubarjevi 72 v Ljubljani, je bilo sklicanih nekaj skupnih skupščin, na katere naj bi prišli posamezniki iz različnih prizorišč. Tudi sicer so dnevne skupščine postale bolj logistične narave, enkrat tedensko je bila daljša vsebinska skupščina, skupne skupščine različnih prizorišč pa naj bi potekale približno enkrat mesečno, pri čemer naj bi se menjalo prizorišče le-teh. Tako je prva potekala pred ljubljansko borzo, druga na Fakulteti za socialno delo in tretja na Fakulteti za družbene vede. Kar je zanimivo pri izkušnji skupnih skupščin je element, ki zelo dobro kaže na zgoraj opisano razliko med delovanjem demokracije direktne akcije in konsenzualne demokracije.

Zasedba Filozofske fakultete predstavlja tisto komponento gibanja, ki se je od jedra relativno hitro »odcepila«. Prvi dan zasedbe je bilo sicer odločeno, da zasedba sama poteka po načelih demokracije direktne akcije, vendar se je hitro zgodilo, da se je (spontano ali ne) začelo v nekaterih primerih odločati z glasovanjem. Kmalu so se

⁵⁰ S tem se raznovrstna gibanja, iniciative in skupine pogosto srečujejo. Tako je precej pogost pojav ukvarjanje z razrednim vprašanjem s temelji na klasični marksistični teoriji, pri čemer pa ostanejo spregledana npr. vprašanja spola, ekologije ali pa celo sprememb v samem produkcijskem načinu.

⁵¹ Predvsem na fakultete Univerze v Ljubljani, natančneje na Filozofsko fakulteto, Fakulteto za družbene vede in Fakulteto za socialno delo, poskusi vzpostavitve skupnega prostora oz. povezovanja gibanja z nekaterimi že obstoječimi iniciativami pa so bili tudi drugje.

ustanovile tudi delovne skupine, zanos prvega dne, ko je avlo fakultete zasedlo par sto študentov, pa je izginil – število aktivnih zasedbenikov je strmo padalo, dokler ni ostalo le nekaj posameznikov, ki pa so bili že pred zasedbo aktivni člani nekaterih drugih skupin. Ti so svoj fokus zožili na »študentska vprašanja«⁵², ne da bi se vprašali, kako so ta povezana z družbo kot tako.⁵³ Zelo verjetno je, da so tudi zato izgubili veliko simpatizerjev, ki so bili prisotni v prvih dneh zasedbe. Na ravni skupnih skupščin, na katerih se je seznanjalo z aktivnostmi na posameznih prizoriščih in poskušalo najti skupne točke, pa je zanimivo, da zasedbeniki Filozofske fakultete⁵⁴ na njih nikoli niso prišli, niti niso dali vedeti, zakaj je temu tako. Popolno nasprotje so bili študentje Fakultete za socialno delo, za katere je bila zasedba fakultete neločljivo povezana z gibanjem. Še vedno so se ukvarjali s vprašanjem študija, vendar v trdni navezavi na razmere, ki vladajo v njihovi stroki, torej znotraj socialnega dela, in na družbo, katere del socialno delo je.

Na prvi pogled demokracija direktne akcije kot oblika organiziranja procesov v gibanju nima posebne povezave z raziskovanjem. Na primeru gibanja #150 lahko vidimo, da to nikakor ne drži. Demokracija direktne akcije je pomembna za militantno raziskovanje na vsaj dveh ravneh: ker skozi vzpostavljanje novih situacij omogoča srečanja, ki proizvajajo subjektivitete in ker dogmatsko ne omejuje, saj ne temelji na idealih. Tako militantno raziskovanje in demokracija direktne akcije sovpadata vsaj na teh točkah. Da bi pokazali, kje konkretno se kažejo rezultati pristopa demokracije direktne akcije, se bomo poslužili dveh primerov: militantnega raziskovanja prekernosti v delavnicah »Proti prekernosti, za skupno blaginjo« in »Prekerni osir«⁵⁵

⁵² Kakovost študija, pri čemer je bilo precej nejasno, kaj naj bi sploh bilo merilo kakovosti, (ne)izvajanje predavanj, plačljivost študija na tretji stopnji, itd.

⁵³ Še najbližje iskanju povezav med Univerzo (oz. še partikularnejše, Filozofsko fakulteto) in družbo je bilo vprašanje statusa zaposlenih pri čistilnem servisu in varnostnikov. Gibanje »Mi smo univerza«, ki je bilo v začetku najaktivnejši člen zasedbe, potem pa je postalo sinonim za njo, je uspelo izsiliti nekaj sestankov z vodstvom fakultete, na katerih so razpravljali o možnostih zaposlitve delavcev pod okriljem same fakultete. Ti poskusi so gotovo pomemben korak v širjenju študentskega vprašanja, vendar ostajajo zaprti na ravni točno določene paradigme dela in ne preizprašujejo odnosa med fleksibilnostjo "outsourcanja" in zaposlitvijo za nedoločen čas.

⁵⁴ Z izjemo študentov oddelka Etnologija in kulturna antropologija, ki je tudi sicer fizično ločen od same Filozofske fakultete in katerega posamezni študenti so izrazili določeno nelagodje ob obiskih zasedbe.

⁵⁵ Osir zato, ker jezne ose boleče pičijo. Hkrati nosi beseda asociacijo na distinkcijo med delom čebele in ose. Ko čebela delavka nabira med, to počne zato, da bi nastal končni produkt v obliki medu in drugih medenih izdelkov. Cvetovi se s tem razmnožujejo. Odnos med čebelo in oso je odnos vzajemnega izkoriščanja s končnim izdelkom. Je rastlinsko-živalska metafora fordističnega delavca. Ose praviloma ne oprahujejo, vendar so nekatere vrste orhidej skozi evolucijo razvile mimikretično sposobnost, zaradi katere so njihovi cvetovi podobni osam, pripravljenim na kopulacijo. Ose ta

ter vloge in etike socialnega dela in dezinstucionalizacije v delavnici »Direktno socialno delo«.

5.2.2 Prekernost: »Proti prekernosti, za skupno blaginjo« in »Prekerni osir«

Prekernost⁵⁶ je eden najpomembnejših konceptov sodobne politične filozofije in militantnega raziskovanja, z njim pa označujemo določeno vrsto negotovosti, ki je prisotna v življenju nove generacije,⁵⁷ pojav pa je izjemno kompleksen in neoprijemljiv ter v prvi vrsti povezan s transformacijami dela in delavstva.⁵⁸ Biopolitična proizvodnja, ki sloni na potencialnosti, je postala hegemonika, s tem pa se je celoten trg delovne sile radikalno fleksibiliziral. Ker delamo povsod, ne delamo nikjer. Problem koncepta delavca je zaradi socialnih sistemov, ki še vedno temeljijo na modelu polne zaposlenosti, postal problem preživetja: če smo razumljeni kot delavci, potem nam pripadajo določene pravice; če nimamo statusa delavca ali pa ga imamo le občasno, potem pogosto izpademo iz vseh socialnih politik. Zato stanje prekernosti ni vezano le na tip delovnega razmerja, ampak na splošno negotovost bivanja, izobraževanja, zdravstvene oskrbe itd. Ta je lahko prisotna tudi, če imamo stalno zaposlitev, pa z mezdo ne moremo zadovoljevati potreb.

Obe delavnici o prekernosti sta izšli iz želje po militantnem raziskovanju pojava, ki na vsakem koraku določa naša življenja, ki pa bi preseglo uveljavljen diskurz redukcije

mimikrija pretenta in tako se začne lažna kopulacija. Ose prevaro sicer prepoznajo, vendar se do takrat cvetni prah že prilepi na njihov trup in ko v iskanju novega paritvenega partnerja osa sede na naslednjo orhidejo, pride do opraišitve. Odnos med oso in orhideja ni odnos izkoriščanja s končnim izdelkom, ampak odnos postajanja: orhideja je, da bi privlačila oso, sama postala osa; osa, ki kopulira z orhidejo, postaja orhideja. Osa-orhideja je metafora postajajočega postfordističnega delavca.

⁵⁶ Obstajajo polemike o tem, ali "prav se piše prekernost ali prekarnost". Enoznačnega odgovora ni: nekateri izraza enačijo, drugi razlikujejo. Nekateri strogo uporabljajo prvo, drugi drugo različico. Tisti, ki med izrazoma razlikujejo, imajo različne interpretacije, kaj naj bi kateri od njih pomenil. Dve najpogostejši stališči se pojavljata na ravni deskripcije in politične analize. Prvo pravi, da prekarnost označuje negotovost, ki izhaja iz fleksibilnosti zaposlovanja, prekernost pa negotovost, ki je, med drugim, rezultat prekarnosti, vendar zajame v analizo življenje kot tako. Drugo stališče je, da izraz prekarnost uporabljajo tisti, ki fleksibilen način zaposlovanja vidijo kot odklon od norme zaposlitve za nedoločen čas, prekernost pa tisti, ki v takšnem načinu zaposlovanja vidijo normo in problema ne zvajajo zgolj na vprašanje zaposlitvenih razmerij. Skladno s temi stališči je bil znotraj delavnic »Prekerni osir« in »Proti prekernosti, za skupno blaginjo« uporabljan izraz prekernost, saj kompleksneje prikazuje naravo problema.

⁵⁷ Ko govorimo o generaciji, ne govorimo v časovnih terminih, ampak v političnih. Zato prekernost ni vezana na starost, ampak na splošno negotovost, brezperspektivnost, nespodobnost preživetja brez zadolževanja in hkrati nezmožnost zadolževanja, psihična stanja, ki so na to vezana itd.

⁵⁸ O transformacijah dela glej 244. številko Časopisa za kritiko znanosti, predvsem članke Kurnik, Prodnik, tudi Tamše.

prekernosti na tip pogodbenega razmerja.⁵⁹ Eno od pomembnih izhodišč je bilo poleg vsebinske širitve termina tudi razumevanje pojava kot dinamičnega odnosa, ki ne predstavlja odklona od ideala. S tem zavrnamo nostalgичno zrtje v preteklost in odpremo nove horizonte raziskovanja. In ko storimo to, se odprejo nove razsežnosti pojava. »Če gledamo realnosti skozi hladno in kritično oko družboslovnega znanstvenika, skozi *objektivno* normalno perspektivo, potem lahko vidimo le dekompozicijo in fragmentacijo živega dela. Slike so podobe, ki jih ne moremo povezati s kolektivno dinamiko in konfliktom: fleksibilnost se tako le prevede v prekernost, deprivacijo in primoranost. Toda če *enostransko* privzamemo *subjektivno* določeno perspektivo, ta monstrooznost nenadoma pokaže sledove podob, ki presegajo odnose izkoriščanja in nadzora.« (Conti et al. 2007, 86) Ravno te podobe so tiste, ki sta jih poskušali delavnici odkriti in na novo izumiti. Militantno raziskovanje tako ni pojasnilo vprašanja prekernosti, niti ga ni omejilo. Ravno nasprotno: skozi vpeljevanje novih pogledov na tematiko, ga je še razširilo.

To je dobro vidno v zgodbah »Prekernega osirja«; delavnica, katere poglavitni namen je bilo zbiranje izkušenj prekernosti, je kmalu vzpostavila spletno mesto na naslovu <http://prekernost.wordpress.com/>. To služi kot zbiralnik različnih zgodb, da bi jih uporabili kot material za raziskovanje in iskanje možnosti militantnega delovanja. Zbrane zgodbe nas prisilijo v to, da začnemo prekernost razumeti v luči dojetja svobode. Nihče, ki je na spletno mesto, oblikovano kot blog, prispeval svojo zgodbo, si ne želi vse življenje delati na istem delovnem mestu ali pa opravljati delo, za katero meni, da ni v skladu z njegovimi prepričanji.⁶⁰ Prav tako se nihče ne želi odpovedati

⁵⁹ Sicer so militanti #150, ki so prvi predlagali obe delavnici, v veliki večini posamezniki, ki opravljajo dela, katerih narava je prekerna (umetniki, raziskovalci, predavatelji, kulturni delavci) ali pa so prekerni zaradi pogodbenega razmerja (študentske, avtorske, podjemne pogodbe, delo na črno). Zaradi lastnih izkušenj prekernost postavljajo v polje, ki je širše od polja pogodbenega razmerja.

⁶⁰ Tako lahko v eni od zgodb preberemo: "Vem, da za mojo situacijo ni kriva usoda, pomanjkanje sreče ali naključje. Mislim, da imajo s tem veliko opraviti nekatere moje osebne lastnosti: sem precej nesposoben pri pretvarjanju, povelečevanju samega sebe in blefiranju. Poleg tega v vsakdanjem, profesionalnem in siceršnjem življenju visoko cenim logiko, kar pri današnjem stanju stvari ne vpliva pozitivno na moje zaposlitvene možnosti. Enako velja za spoštovanje do ljudi, izjemno težko pa funkcioniram tudi v odnosih neenakosti (ni važno, na kateri strani tega odnosa sem). Poleg tega mi izjemne teave povzročajo laganje, zavajanje, domišljavost ali izkoriščanje drugih ljudi, kar me absolutno diskvalificira za precej kariernih priložnosti. Zadnji konkretni primer, pri katerem je precej omenjenega prišlo do izraza, je bilo sodelovanje pri vodilnem nacionalnem kulturnem projektu. K projektu me je kot člana raziskovalne skupine povabila prijateljica in tovarišica, a sem po nekaj tednih službe odstopil. Nisem mogel sprejeti dela, ki bi me prisililo, da počnem stvari, v katere ne verjamem in v pogojih, kjer mi ni priznan status subjekta oziroma sogovornika. Je pa res, da bi bila služba dobro plačana in za obdobje dveh let. Verjetno ne bom nikoli dobil podobno 'dobre' priložnosti, prav tako pa bo ta prijateljica, ki me je že v preteklosti denimo večkrat povabila k prevajalskim projektom, naslednjič

svobodi, ki jo prinaša prilagodljiv urnik in prostor dela. Vsi si kljub temu želijo gotovosti, ki je zaradi prekernega položaja nimajo. Kako jo doseči?

Delavnica »Proti prekernosti, za skupno blaginjo« se je vprašanja prekernosti lotila na nekoliko drugačen način: šla je korak dlje od zbiranja zgodb⁶¹ in vprašanje prekernosti povezala s vprašanjem dolga: ekonomske in politične krize, posledične dolžniške krize in politik zategovanja pasov. Poglavitno vprašanje te delavnice je bilo: kako deluje finančni sistem, ki skozi dolg in prekernost blokira naša stremjenja, kako je to povezano s trenutno krizo in politikami, ki jih vsiljujejo finančne in politične elite, in kako prevladujočo paradigmo pomanjkanja nadomestiti s paradigmo obilja, v kateri bo prepoznana potreba po neposrednem financiranju življenja? To izhodiščno vprašanje je začrtalo delovanje delavnice, ki je kmalu definirala zahteve: zagotovljen dohodek, stanovanje kot brezpogojna pravica, odpis dolgov ter dostop do skupnega in demokratično upravljanje z njim.⁶² Zahteve so nastale na podlagi analiz potreb in želj militantov in simpatizerjev gibanja, odgovarjajo pa na vprašanje rešitve negotovosti prekeriziranih. Zagotovljen dohodek primarno pomeni prepoznavo vrednosti prekernega dela in upošteva spremembe v naravi dela. Stanovanje mora biti brezpogojna pravica: streha nad glavo je osnova posameznikove varnosti, zato so tudi izvržbe na domove nesprejemljive. Te so neločljivo povezane z dolгови, ki jih imajo primarno najrevnejši. Temu ni tako, ker bi ti »živeli preko svojih zmožnosti«, ampak ker je zadolževanje nujno, če želimo zadovoljevati osnovne življenjske potrebe, prav tako ni redkost zadolževanje, da bi sploh lahko delali. V tem korenini zahteva po odpisu dolgov, kar bi lahko bankam celo koristilo, saj je njihova ocena odvisna od deleža slabih terjatev: več kot jih banka ima, slabša je njena ocena in dražji denar, ki si ga izposoja. Dostop do skupnega pomeni tako dostop do naravnega kot proizvedenega skupnega. Prvo zahteva prost dostop in demokratičen nadzor virov, kot so voda in energija, drugo pa uvaja prehod iz paradigme pomanjkanja v paradigmo obilja. Ker je proizvedeno skupno produkt družbene interakcije in se lahko zgolj s

zaradi tega spodletelega srečanja morda raje k sodelovanju povabila koga drugega.” Avtor zgodbe je anonimen.

⁶¹ Utegne se zazdeti, da se je delavnica “Prekerni osir” vzpostavila prej in da je delavnica “Proti prekernosti, za skupno blaginjo” naslednja stopnja, neko logično nadaljevanje prve, ki je zgodbe detektirala, druga pa je potem naredila nekatere analize in speljala različne akcije. V resnici se je delavnica “Proti prekernosti, za skupno blaginjo” vzpostavila prva, kasneje pa so nekateri aktivisti začeli z delavnico “Prekerni osir”, da bi zapisali že povedano, pa tudi poskušali preko tega pritegniti k sodelovanju več prekerih posameznikov.

⁶² Ki so v obliki dokumenta za letak dostopne v arhivu gibanja #150 na www.150.si (12. avgust 2012)

prostjo dostopnostjo multiplicira in izboljšuje, se zahteva prost dostop in upravljanje, ki bo preprečilo monopolizacijo sprejemanja odločitev. To je mogoče le skozi resnično demokracijo.

Konkretizacija teh zahtev ne bi bila mogoča brez predhodnega demokratičnega procesa. Model demokracije direktne akcije je na eni strani spodbudil nastanek delavnice, po drugi pa omogočil vstop različnih perspektiv delavnic, ki se je notranje organizirala po istem principu. Tako je militantno raziskovanje posegalo na različna področja in se srečevalo v premislekih, polanalizah, delnih zahtevah, akcijah itd. Te so segale vse od teoretske politično-ekonomske obravnave vprašanja dolga do konkretnih stanovanjskih problemov, ki jih imajo brezdomne osebe.⁶³

V trenutni politični klimi zategovanja pasov delavnicama »Prekerni osir« in »Proti prekernosti, za skupno blaginjo« ostane le eno: nadaljevati začetni projekt militantnega raziskovanja.

5.2.3 Vloga socialnega dela in dezinstucionalizacija: »Direktno socialno delo«

Znotraj gibanja #150 se je kmalu po zasedbi trga pred ljubljansko borzo po načelih demokracije direktne akcije vzpostavila delavnica »Direktno socialno delo«, ki so jo v veliki meri organizirali študentje socialnega dela, pa tudi nekateri njihovi starejši kolegi in t. i. uporabniki. Jedro te delavnice predstavljajo militanti, ki so svoje izkušnje pridobili skozi delovanje in raziskovanje dobro leto dni prej med več kot 700 kilometrov dolgim pohodom po totalnih institucijah, imenovanim Iz-hod.

V Sloveniji nikoli ni prišlo do dezinstucionalizacije, psihiatrija pa ostaja eden najmočnejših mehanizmov nadzora. Skupina študentov socialnega dela, socialnih delavcev in profesorjev se je na pomlad 2011 odločilo, da bo tistega poletja naredilo pohod po totalnih institucijah, ki so v pristojnosti Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve: obiskali so psihiatrične bolnišnice, domove za stare, prevzgojne

⁶³ Na prvi pogled zelo različna izhodišča hitro najdejo skupno točko, če se le vprašamo, kako je dolg povezan z brezdomstvom. Tako je nekaj militantov delavnice opravilo serijo intervjujev z brezdomnimi osebami v centru Ljubljane. Pokazalo se je, da mnogi med njimi so in ostajajo brezdomni zaradi mehanizma produkcije dolga in nezmožnosti njegovega odpisa ali sploh odplačevanja.

zavode po celi Sloveniji,⁶⁴ da bi iz teh ustanov uspeli dobiti nekaj posameznikov in tako začeli proces dezinstucionalizacije. Pred prihodom v institucije, so kontaktirali posamična vodstva, napovedali svoj prihod in predlagali sestanek, na katerem bi se pogovarjali o možnostih izpustitve nekaterih gojencev, pri čemer pa so največji poudarek dajali na institucionalizirane v zavodih za osebe z težavami v duševnem zdravju. Mnogi vodilni niso verjeli, da bodo zares prišli, nekateri so srečanje zavračali, spet tretji so jih sprejeli z lažnimi nasmeški na obrazih, saj so menili, da bo tako vsega najhitreje konec. Militanti so na koncu pohoda uspeli dezinstucionalizirati štiri osebe,⁶⁵ od katerih zunaj institucij danes živita še dve. Zataknilo se je na strani države in občin, ki bi morale poskrbeti za nastanitev posameznikov in sofinancirati njihovo oskrbo v skupnosti, do česar ni nikoli prišlo, zato so militanti ostali sami brez financiranja in bivalnih prostorov za dezinstucionalizirane. Za dve osebi so našli začasno-trajne rešitve.

Delavnica »Direktno socialno delo«, ki izhaja iz izkušnje militantov Iz-hoda, je ponovno odprla vprašanje totalnih institucij, pri čemer se je osredinila na institucije za osebe s težavami v duševnem zdravju.⁶⁶ Situacija v institucijah se v vmesnem času ni spremenila: uveljavljene politike se še vedno podrejajo logiki umikanja »nezdravega« družbenega tkiva pod pretvezo »popravljanja«, da bi lahko funkcionirali v svetu »zdravih«.⁶⁷ Ker pa »popravljanje« sestoji iz neskončne verige jemanja psihofarmakov, poniževanja in infantilizacije, to v kombinaciji s fizičnim umikom od ostalega sveta – institucije za osebe s težavami v duševnem zdravju so v Sloveniji praviloma odmaknjene, na obronkih mest ali na podeželju – pomeni, da bo posameznik le stežka ubežal življenju v institucijah, najsi to pomeni neprekinjeno s premestitvami ali brez⁶⁸ ali pa v obliki občasnih, bolj ali manj prostovoljnih internacij. Istočasno je delavnica ponovno odprla vprašanje, kar se zgodi po tem, ko so ljudje iz

⁶⁴ Za podrobnosti glede same poti glej www.iz-hod.info (22. september 2012)

⁶⁵ Kot kriterij smo določili najmanj enomesečno bivanje zunaj institucije. Sicer je bilo izpuščenih več oseb, ki pa so se prej kot v mesecu dni vrnile v institucijo.

⁶⁶ Delavnica se je ukvarjala tudi z drugimi temami, npr. z nasiljem, ljubosumjem, odvisnostjo itd., vendar lahko rečemo, da je militantno raziskovanje zares potekalo v primeru problematike institucionaliziranih.

⁶⁷ Normalizacija zavoljo funkcioniranja delovne sile, torej. Pri tem je zanimiv razmislek Mirta Komela, ki v delu Sarajevski dnevnik razmišlja o konceptu zabave, kot se nam ponuja danes. Po njegovem mnenju smisel zabave ni v užitku (ali še več, hedonizmu), ampak v sproščanju ventilov, ki je potrebno za uspešno nadaljnje delovanje v prid sistemu (Komel 2009, 155–159).

⁶⁸ Splošno znano med socialnimi delavci je, da je v Sloveniji t. i. zadnja postaja Socialnovarstveni zavod Hrastovec.

institucij izpuščeni in kako ravnati, da bi odprli možnost organiziranja avtonomnega življenja. Kakšni naj bodo pritiski, ki bi spodbudili dezinstitutizacijo in transformirali sistem socialnega varstva tako, da bi večina t. i. uporabnikov užila pravico do oskrbe v skupnosti? Ta vprašanja so fokus militantnega raziskovanja delavnice »Direktno socialno delo«, katere izhodišče delovanja sovpada z postajajočo naravo militantnega raziskovanja kot takega: delitev na raziskovalce in raziskovane, na učitelje in učeče se, na strokovnjake in uporabnike ne obstaja. Ljudje smo največji strokovnjaki za lastna življenja, saj smo mi tisti, ki jih izkušamo. Zato pristop do osebe, ki ima težave v duševnem zdravju, ni pokroviteljski pristop strokovnjaka do uporabnika, saj prvi niso ponudniki storitev, zadnji pa so najkompetentnejši nosilci vedenja o lastnem življenju, svojih potrebah in željah. Rezultat takšnega odnosa je prenos fokusa delovanja in raziskovanja iz posebnih potreb, ki jih ima oseba s težavami v duševnem zdravju na tiste, ki so nam skupne – npr. potreba po prijateljih, zaupanju, varnosti. In ker so to potrebe vseh, postane delitev na strokovnjake in uporabnike nesmiselna.

Takšen pristop omogoča postavljanje vprašanj, ki bi bila sicer v klasičnem odnosu med socialnimi delavci in uporabniki postranskega pomena, v središče samega iskanja rešitev. Tako se je skozi delavnico »Direktno socialno delo« pokazalo, da ne moremo rešiti vprašanja dezinstitutizacije, ne da bi spreminjali sistem socialnovarstvenih zavodov, torej organizacijo samega socialnega dela. To pomeni, da je treba poseči do statusa in pogojev dela samih socialnih delavcev in raziskovati neskladja med etičnim idealom stroke in realnimi pogoji dela socialnih delavcev. Medtem ko je večina socialnih delavcev še vedno zaposlenih znotraj državnih institucij, je najpogostejša in najdostopnejša rešitev za tiste, ki ne želijo (ali pa niti ne morejo) postati del vedno represivnejše mreže le-teh (torej delovati v nasprotju z kurikulumsko učeno etiko socialnega dela),⁶⁹ prekerno zaposlovanje pri različnih nevladnih organizacijah in

⁶⁹ Vsem tistim, ki so kdaj obiskali kakšen Center za socialno delo, je jasno, da ti postajajo vedno bolj institucije nadzora in discipline, ne pa pomoči. Stanje na področju socialnega dela na splošno je že leta zaskrbiljujoče, z zadnjimi (varčevalnimi) ukrepi na ravni socialnih politik pa je postalo jasno, kako zelo se spreminja vloga Centrov za socialno delo.

Podobno velja tudi za Zavode za zaposlovanje. Že dolgo njihova funkcija ni več pomoč pri iskanju zaposlitve (če je sploh kdaj bila), ampak nadzor "rezervne armade". Gotovo ima vsakdo znanca, ki ga s pristojnega Zavoda za zaposlovanje niso poklicali mesece, četudi so imeli objavljeno primerno delovno mesto; ki so ga pošiljali na tečaje za pridobitev znanj, ki jih posameznik že ima in ga v primeru neudeležbe izbrisali iz svoje evidence; ki so ga klicali večkrat dnevno, da bi preverili, če posameznik slučajno ni odšel na nenapovedan "dopust" itd. ...

ostalnih asociacijah, ali pa ustanavljanje lastnih. Ker smo o prekernosti govorili že v prejšnjem razdelku, bomo na tem mestu le konkretizirali: socialni delavec, ki je zaposlen pri nevladni organizaciji in se financira preko razpisov,⁷⁰ je tako negotov, da v zraku ne visi le njegovo delo, ampak tudi celoten projekt in s tem financiranje ideje (v našem primeru dezinstucionalizacije). Ko se torej sprašujemo o težavah s (so)financiranjem življenja v skupnosti namesto v instituciji, se moramo najprej vprašati, kje in kako presekat gordijski vozle negotovosti, ki ni le stvar posameznikov s težavami v duševnem zdravju.⁷¹ V tem smislu gre za iskanje rešitev, ki niso niti partikularne niti univerzalistične, ampak so prej singularne in s tem skupne; v času, ko se meje norosti zdijo bolj premečne kot kadarkoli prej, imajo le te zares transformirajoč značaj.

Rezultati militantnega raziskovanja znotraj delavnice »Direktno socialno delo« se upirajo vsakršni artikulaciji in če kje v opisanih izkušnjah militantnega raziskovanja, potem v tem primeru velja Nietzschejev premislek, kot ga ubesedi Deleuze (2011, 100):

Na kaj napeljuje pojem uporabnosti? Kar pomeni: *za koga* je neka akcija uporabna ali škodljiva? *Kdo* jo torej obravnava z vidika njene koristnosti in škodljivosti, z vidika njenih motivov in posledic? Ne delujoči, kajti on akcije sploh ne 'obrnava'. To počne nekdo tretji, njen gledalec ali tisti, ki akcijo trpi. On je tisti, ki natanko zato, ker je ne izvaja sam, akcijo obravnava kot nekaj, kar je treba ovrednotiti z vidika prednosti, ki mu jih prinaša in ki jih lahko iz nje povleče.

Če bi vprašali militante delavnice, kaj so po njihovem mnenju najpomembnejši rezultati delovanja tako znotraj gibanja #15o kot pred tem, bi gotovo dobili kopico

⁷⁰ To nemalokrat pomeni zadolževanje zavoljo zaposlitve. Odločbe za razpisna sredstva praviloma prihajajo tako zelo pozno (pol leta ali več po tem, ko naj bi projekt že tekkel), da si morajo izvajalci zagotoviti drug vir financiranja, dokler ne dobijo razpisnih sredstev (možnost, da jih sploh ne dobijo tukaj puščamo v nemar). Če izvajalci ne prihajajo iz večjih organizacij, ki bi imela rezerve, to najpogosteje pomeni, da se zadolžujejo pri ali preko prijateljev.

⁷¹ Da to dejstvo ni slišano, dobro kaže skupščina gibanja #15o, natančneje delavnice "Direktno socialno delo", v avli Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, 13. aprila 2012. Na njej so militanti izpostavili problem financiranja oskrbe v skupnosti in položaja socialnih delavcev, ki se borijo za dezinstucionalizacijo. Generalni direktor direktorata za socialne zadeve pri ministrstvu je poskušal krivdo za stanje na področju oskrbe v skupnosti prealiti na "neodgovorne" socialne delavce. Ko so nekateri militanti vzrojili, da marsikdo med njimi želi delati drugače, pa jim je to onemogočeno ravno s strani pristojnega ministrstva, ki ne financira oskrbe v skupnosti oziroma daje prednost oskrbi v institucijah, je omenjeni predstavnik le skomignil z rameni.

različnih odgovorov. Dez institucionalizirani bi rekli, da njihova svoboda, zaradi katere se lahko družijo z novimi prijatelji, študentje socialnega dela, da izkušnja grajenja skupnosti, socialni delavci, da ustvarjanje nove, direktne paradigme dela. Vse to pa nosi natanko ime militantne produkcije uporniških subjektivitet v biopolitični produkciji človeka po človeku.

6 SKLEP

Stvar zaključka naj bi bila deliti rezultate raziskave. Nadejamo se, da je skozi nalogo postalo jasno, zakaj tega pravzaprav ne moremo storiti. Tisti rezultati, ki zares štejejo, so namreč pomaknjeni v nedoločeno prihodnost; ne moremo napovedati niti kdaj niti kako bo obravnavano militantno raziskovanje doseglo zastavljeni cilj, tj. osvojilo skupno blaginjo in zrušilo obstoječ sistem finančnega kapitalizma. Militantno delovanje in raziskovanje do takrat bržkone ne bo zamrlo.

Lahko pa poskušamo odgovoriti na zastavljeno raziskovalno vprašanje: kako razumeti metodologijo militantnega raziskovanja v kontekstu sprememb v sodobnih produkcijskih načinih in s tem tudi transformativen potencial same metodologije?

Videli smo, da je poglobljena karakteristika sodobnih produkcijskih načinov njihova biopolitičnost in produkcija subjektivitete. To ne pomeni le, da je produkcija osredinjena na produkcijo »človeka po človeku«, ampak tudi, da smo v teh procesih, v katerih igra skupno odločilno vlogo, sami v postajanju. Če želimo doseči osvobajajoče politične transformacije, potem moramo to produkcijo organizirati skozi moč povečujoča aktivna radostna srečanja. Natanko to pa je tisto, kar je poglobljena vloga militantnega raziskovanja: proizvajati vednost, globoko usidrano v telo, ki išče in organizira možnosti eksodusa.

Dajmo.

7 LITERATURA

Cancian, Francesca M. 1993. Conflicts between Activist Research and Academic Success: Participatory Research and Alternative Strategies. *The American Sociologist* 24(1): 92–106.

Colectivo Situaciones. 2005. Something more on Research Militancy: Footnotes on Procedures and (In)Decisions. *Ephemera, Theory and Politics in Organization* 5(4): 602–614.

--- 2011. *19 & 20: Notes for a New Social Protagonism*. New York: Minor Compositions.

Conti, Antonio, Anna Curcio, Alberto De Nicola, Paolo Do, Serena Fredda, Margherita Emiletti, Serena Orazi, Gigi Roggero, Davide Sacco in Giuliana Visco. 2007. The Anamorphosis of Living Labour. *Ephemera, Theory and Politics in Organization* 7(1): 78–87.

Cushman, Ellen. 1999. The Public Intellectual, Service Learning and Activist Research. *College English* 61(3): 328–336.

Deleuze, Gilles. 1999. *Kaj je filozofija?* Ljubljana: Študentska založba.

Deleuze, Gilles. 2000. *Micelij*. Koper: Hyperion.

Deleuze, Gilles in Félix Guattari. 2004. *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia*. New York, London: Continuum.

Deleuze, Gilles. 2011. *Nietzsche in filozofija*. Ljubljana: Krtina.

Feyerabend, Paul. 2011. *The Tyranny of Science*. Cambridge: Polity Press.

Foucault, Michel, Noam Chomsky in Paolo Virno. 2007. *Človeška narava in zgodovina*. Ljubljana: Krtina.

Gibanje Iz-hod. Dostopno prek: www.iz-hod.info (5. september 2012).

Gibanji Nevidni delavci sveta, Svet za vsaskogar in Univerza za nepodredljive vede. Dostopno prek: www.njnetwork.org (5. september 2012).

Gibanje #150. Dostopno prek: www.150.si (5. september 2012).

Gregorčič, Marta. 2005. *¡Alerta roja!: teorije in prakse onkraj neoliberalizma*. Ljubljana, Študentska založba.

Gregorčič, Marta. 2011. *Potencia. Samoživost revolucionarnih bojev*. Ljubljana: *cf.

Hardt, Michael. 1995. *Gilles Deleuze. An Apprenticeship in Philosophy*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.

Hardt, Michael in Antonio Negri. 2003. *Imperij*. Ljubljana: Študentska založba.

--- 2005. *Multituda. Vojna in demokracija v času imperija*. Ljubljana: Študentska založba.

--- 2010. *Skupno. Onkraj privatnega in javnega*. Ljubljana: Študentska založba.

Holmes, Brian. 2005. Continental Drift: Activist Research, From Geopolitics to Geopoetics. *Ephemera, Theory and Politics in Organization* 5(X): 740–743.

Houldren, Nate in Sebastian Touza. 2011. Translator's Preface. V *19 & 20: Notes for a New Social Protagonism*, ur. Jay Blair, Malav Kanuga in Stevphen Shukaitis, 1–14. New York: Minor Compositions.

Komel, Mirt. 2009. *Sarajevski dnevnik*. Ljubljana: študentska založba.

Kravanja, Aljoša. 2011. Potrošnik, figura zavesti. *Razpotja* 6: 7–10.

Kurnik, Andrej. 2009. Aktivistična raziskava, biosindikalizem in subjektiviteta migrantov. *Časopis za kritiko znanosti* XXXVII (238): 53–65.

--- 2011. Politični potencial dela. Uvodnik. *Časopis za kritiko znanosti* XXXIX (244): 7–8.

--- 2011. Transformacije dela in kriza reprezentativne politike. *Časopis za kritiko znanosti* XXXIX (244): 11–22.

Kuzmanič, Tonči. 1996. *Ustvarjanje antipolitike. Elementi genealogije družboslovja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Lohmann, Peter in Chris Steyaert. 2006. In the Mean Time: Vitalism, Affects and Metamorphosis in Organizational Change. V *Deleuze and the Social*, ur. Martin Fuglsang in Bent Meier Sørensen, 77–95. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Lukšič, Igor in Jernej Pikalo. 2007. *Uvod v zgodovino političnih idej*. Ljubljana: Sophia.

Molina, Marta Malo de. 2004a. *Common Notions, Part 1: Workers-Inquiry, Co-Research, Consciousness-Raising*. Transversal. Dostopno prek: <http://eipcp.net/transversal/0406/malo/en/print> (13. junij 2012).

Molina, Marta Malo de. 2004b. *Common Notions, Part 2: Institutional Analysis, Participatory Action-Research, Militant Research*. Transversal. Dostopno prek: <http://eipcp.net/transversal/0707/malo/en/print> (13. junij 2012).

Oddaja Viza za budućnost. Dostopno prek: www.radiostudent.si (5. september 2012).

Ong, Bie Nie. 1989. Research from within: blurring boundaries and developing new methods. *The Sociological Review* 37(3): 505–517.

Prodnik Jernej. 2011. Prispevek h konceptualizaciji skupnega v biolingvističnem kapitalizmu. *Časopis za kritiko znanosti* XXXIX (244): 23–47.

Rajchman, John. 2001. *The Deleuze Connections*. Cambridge, London: The MIT Press.

Razsa, Maple in Andrej Kurnik. 2012. The Occupy Movement in Žižek's Hometown: Direct Democracy and the Politics of Becoming. *American Ethnologist* 39 (2): 238–258. Dostopno prek: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1548-1425.2012.01361.x/full> (13. Junij 2012).

Raunig, Gerald. 2010. *A Thousand Machines*. Los Angeles: Semiotext(e).

--- 2011. *Umetnost in revolucija. Umetniški aktivizem v dolgem 20. stoletju*. Ljubljana: Maska.

Reardon, Ken, John Welsh, Brian Kreiswirth in John Forester. 1993. Participatory Action Research from the Inside: Community Development Practice in St. Louis. *American Sociologist* 24 (1): 69–91.

Schulze, Hagen. 2003. *Država in nacija v evropski zgodovini*. Ljubljana: *cf.

Smith, Anthony D. 2005. *Nacionalizem. Teorija, ideologija, zgodovina*. Ljubljana: Krtina.

Spinoza, Baruch. 1997. *Dve razpravi*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.

Tamše, Danijela. 2010. *Gilles Deleuze in koncept postajanja v mišljenju političnega aktivizma: diplomsko delo*. Ljubljana: FDV. Dostopno prek: http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska_dela_1/pdfs/mb11_tamse-danijela.pdf (26. avgust 2012).

--- 2011. Koncept (in) identitete (delavca) in postajanje v gibanju. *Časopis za kritiko znanosti* XXXIX (244): 81–88.

Velikonja, Mitja. 1996. *Masade duha. Razpotja sodobnih mitologij*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

--- 2003. *Mitografije sedanjosti. Študije primerov sodobnih političnih mitologij.*
Ljubljana: Študentska založba.

Virno, Paolo. 2004. *A Grammar of the Multitude. For an Analysis of Contemporary Forms of Life.* Los Angeles: Semiotext(e).

--- 2008. *Multitude. Between Innovation and Negation.* Los Angeles: Semiotext(e).

Spletne strani:

*Knowledge is just knowledge, but power over knowledge is politics.
(Andrew Sterling)*